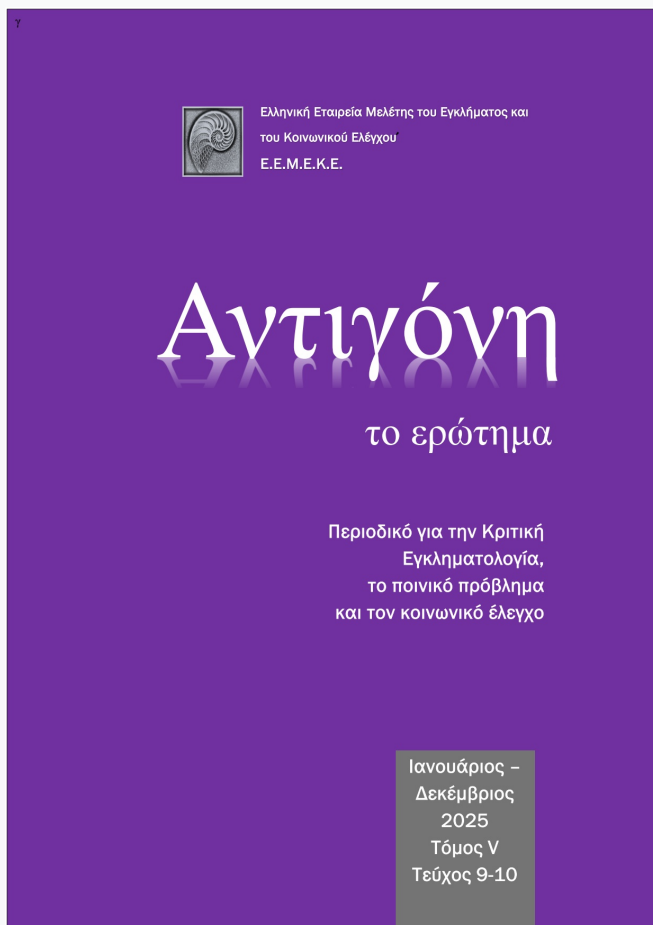

Αντιγόνη: το ερώτημα

Τόμ. 5, Αρ. 9-10 (2025)

Αντιγόνη: το ερώτημα, Ιανουάριος - Δεκέμβριος 2025

Ερευνώντας τη σχέση κακομεταχείρισης και παραβατικότητας ανηλίκων

Βασίλης Μπεζαϊντές, Δρ. Εγκληματολογίας, Νομική Σχολή Δ.Π.Θ.

doi: [10.12681/antig.44202](https://doi.org/10.12681/antig.44202)

Copyright © 2026, Αντιγόνη: το ερώτημα

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά-Μη Εμπορική Χρήση 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Νέοι Επιστήμονες, διδακτορικές διατριβές

Ερευνώντας τη σχέση κακομεταχείρισης και παραβατικότητας ανηλίκων

Βασίλης Μπεζαϊντές

Δρ. Εγκληματολογίας, Νομική Σχολή Δ.Π.Θ.

Investigating the relationship between maltreatment and juvenile delinquency

Vasilis Bezaintes

PhD in Criminology, Law School DUTH

Περίληψη

Το αντικείμενο της παρούσας έρευνας είναι η σχέση μεταξύ της κακομεταχείρισης και της παραβατικότητας ανηλίκων. Στην εισαγωγή παρατίθενται οι ορισμοί της κακομεταχείρισης και της παραβατικότητας. Στη βιβλιογραφική ανασκόπηση καταγράφονται τα βασικά πορίσματα της υφιστάμενης συναφούς θεωρητικής και ερευνητικής βιβλιογραφίας. Η έρευνα που παρουσιάζεται στη συνέχεια εκπονήθηκε μεταξύ των ετών 2020-2022 στο αρχείο της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων Αθηνών, αφορά τα έτη 2016-2018 και το δείγμα της ήταν 120 ανήλικοι που υπήρξαν θύματα κακομεταχείρισης και στη συνέχεια τέλεσαν κάποια αξιόποινη πράξη. Τα αποτελέσματα της έρευνας παρατίθενται κατηγοριοποιημένα σε χαρακτηριστικά κακομεταχείρισης, ατομικά χαρακτηριστικά, χαρακτηριστικά οικογένειας, κοινωνικά χαρακτηριστικά και χαρακτηριστικά αξιόποινης πράξης. Η παράθεση των αποτελεσμάτων ακολουθείται από την ανάδειξη των πιο αξιοσημείωτων συσχετισμών μεταξύ αυτών και από μια σύντομη συζήτηση, όπου καταγράφονται τα συμπεράσματα της έρευνας.

Abstract

The subject of this research is the relationship between maltreatment and juvenile delinquency. The introduction presents the definitions of maltreatment and delinquency. The main findings of the existing relevant theoretic and research literature are presented in the literature review. The research presented below was conducted between 2020-2022 in the archives of the Athens Juvenile Probation Service, concerns the years 2016-2018 and its sample was 120 minors who were victims of maltreatment and subsequently committed a criminal act. The results of the research are presented categorized into characteristics of maltreatment, individual characteristics, family characteristics, social characteristics and characteristics of the criminal act. The presentation of the results is followed by highlighting the most notable correlations between them and a brief discussion, where the conclusions of the research are recorded.

1. Εισαγωγή

Το αντικείμενο της παρούσας έρευνας είναι η σχέση μεταξύ κακομεταχείρισης και παραβατικότητας ανηλίκων, δύο φαινομένων που απασχολούν έντονα τις

ανθρώπινες κοινωνίες του 21^{ου} αιώνα και έχουν ως κοινό παρονομαστή την ανηλικότητα. Η κακομεταχείριση ορίζεται σύμφωνα με τον Π.Ο.Υ. ως εξής: «*Η κακοποίηση ή κακομεταχείριση ενός παιδιού περιλαμβάνει όλες τις μορφές σωματικής ή συναισθηματικής κακής μεταχείρισης, σεξουαλικής παραβίασης, παραμέλησης ή παραμελημένης θεραπευτικής αντιμετώπισης ή εκμετάλλευσης για εμπορικούς σκοπούς, η οποία καταλήγει σε συγκεκριμένη ή εν δυνάμει βλάβη της υγείας, της ζωής, της ανάπτυξης ή της αξιοπρέπειας του παιδιού, στο πλαίσιο μιας σχέσης ευθύνης, εμπιστοσύνης ή δύναμης*».¹ Στον ορισμό αυτό περιλαμβάνονται όλα τα πιθανά είδη κακομεταχείρισης. Επίσης, αναφέρονται επιγραμματικά οι πιθανές συνέπειες της κακομεταχείρισης. Ακόμη, δίνεται το πλαίσιο της σχέσης μεταξύ θύματος και δράστη της κακομεταχείρισης, στοιχείο απαραίτητο όσον αφορά τη διαφοροποίηση της κακομεταχείρισης ανηλίκων από τη διαπροσωπική βία (Νικολαΐδης, 2009: 34 κ.ε.). Παράλληλα, αποφεύγεται η αναφορά συγκεκριμένων προσώπων, καθώς να μεν οι συνηθέστεροι δράστες της κακομεταχείρισης ανηλίκων είναι οι βιολογικοί γονείς, δράστες, όμως, μπορούν να είναι και άλλα πρόσωπα, όπως: αδέρφια, άλλοι συγγενείς, φροντιστές, θετοί γονείς, φίλοι, γονείς φίλων, ερωτικοί σύντροφοι, διδακτικό προσωπικό, εργαζόμενοι σε υπηρεσίες υγείας, εργαζόμενοι σε κέντρα φύλαξης παιδιών, εργοδότες, προπονητές, κληρικοί, αστυνομικοί, καθώς και οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο βρίσκεται, έστω και προσωρινά, σε μια σχέση ευθύνης, εμπιστοσύνης ή εξουσίας με κάποιον ανήλικο (Newton and Gerrits, 2011).

Στον έτερο πόλο του ενδιαφέροντος της παρούσας έρευνας βρίσκεται η παραβατικότητα των ανηλίκων. Η παραβατικότητα αναφέρεται ως έννοια, υπό την ευρεία κοινωνιολογική θεώρηση της, στις συμπεριφορές εκείνες που παραβιάζουν τόσο τους κανόνες όσο και τις αξίες ή τις αρχές μιας κοινωνίας (Ιντζεσίλογλου, 2007: 74 κ.ε.). Στο πλαίσιο αυτό χωρούν συμπεριφορές που συνιστούν παραβάσεις διατάξεων του ΠΚ ή των ειδικών ποινικών νόμων, αλλά και συμπεριφορές που παρεκκλίνουν από τις αξίες ή τις αρχές μιας κοινωνίας, οι οποίες όμως δεν έχουν χαρακτηριστεί αξιόποινες (π.χ.: φυγή από την οικογενειακή εστία). Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιείται ο όρος παραβατικότητα ανηλίκων αποκλειστικά υπό τη στενή νομική του έννοια, δηλαδή αναφέρεται σε συμπεριφορές αξιόποινες.

2. Θεωρητική επισκόπηση

Η σχέση μεταξύ κακομεταχείρισης και παραβατικότητας έχει απασχολήσει και συνεχίζει να απασχολεί έντονα τόσο την επιστήμη της εγκληματολογίας όσο και άλλες επιστήμες, όπως την ψυχολογία, τη βιολογία και την κοινωνιολογία. Οι διάφορες ερμηνευτικές προσεγγίσεις που έχουν αξιοποιηθεί για τη μελέτη αυτής της σχέσης μπορούν να τοποθετηθούν σε ένα συνεχές²: i) μελέτη διάφορων βιολογικών

¹ Χρησιμοποιείται ο όρος κακομεταχείριση στον οποίο περιλαμβάνονται τα διάφορα είδη κακοποίησης και παραμέλησης και ο οποίος, παράλληλα, αποτελεί την ακριβέστερη μετάφραση του αγγλικού όρου *maltreatment* στον οποίο αντίστοιχα περιλαμβάνεται τόσο το «*abuse*» (κακοποίηση) όσο και το «*neglect*» (παραμέληση). (World Health Organization, 1999).

² Στο συνεχές αυτό των θεωριών περιλαμβάνονται βεβαίως και τα τρία επίπεδα ανάλυσης της παραβατικότητας των ανηλίκων (ατομικό, ομαδικό, δομικό), όπως αυτά έχουν ήδη επισημανθεί στην εγκληματολογική βιβλιογραφία (Δημόπουλος, 2022: 279 κ.ε.).

παραμέτρων, όπως συμβαίνει με τη βιοκοινωνική εγκληματολογία (Ellis, 2003), ii) μελέτη ψυχολογικών παραμέτρων, όπως το ψυχολογικό τραύμα (Fox et al., 2015), οι ανύπαρκτες ή/και ανεπαρκείς σχέσεις προσκόλλησης (Kenny et al., 2014) και η ψυχική ένταση/ ή, «strain» (Watts and McNulty, 2013), iii) μελέτη διαπροσωπικών σχέσεων, κοινωνικής αλληλεπίδρασης και κοινωνικών συνθηκών, όπως συμβαίνει με τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης (Felson and Lane, 2009), τη θεωρία των κοινωνικών δεσμών (Watts 2017), τη θεωρία της ετικέτας (Bernburg and Krohn, 2003) και τη θεωρία της διαφορικής καταπίεσης (Finkelhor, 1995). Από τις θεωρίες αυτές και τις έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί για τον έλεγχο τους προκύπτουν ορισμένα αξιοσημείωτα συμπεράσματα αναφορικά με την ερμηνεία της μελετώμενης σχέσης: i) Τα προβλήματα στη διαχείριση των συναισθημάτων, οι γνωστικές δυσκολίες, ο έντονος και παρατεταμένος θυμός, το άγχος, ο φόβος, η συναισθηματική απόρριψη, η ανάγκη των ανήλικων θυμάτων για συναισθηματική και ψυχολογική υποστήριξη, η ανασφαλής προσκόλληση, ο προβληματικός αυτοέλεγχος, η σημασία της χρονικότητας της κακομεταχείρισης, καθώς και οι βιολογικές συνέπειες της είναι τα βασικά στοιχεία σύνδεσης της κακομεταχείρισης με την παραβατικότητα που προκύπτουν μέσω των ατομοκεντρικών προσεγγίσεων. ii) Η συνεχής αλληλεπίδραση με το περιβάλλον, οι διαταραγμένες διαπροσωπικές σχέσεις, η απομνημόνευση και η μίμηση διάφορων συμπεριφορών, ο ελλιπής κοινωνικός έλεγχος, η συναναστροφή με περιθωριακά/ παραβατικά άτομα, οι κοινωνικές ανισότητες, ο στιγματισμός και η καταπίεση του ανήλικου θύματος μέσω της κακομεταχείρισης είναι οι βασικές παράμετροι που καθορίζουν τη σχέση κακομεταχείρισης και παραβατικότητας βάσει των κοινωνιοκεντρικών προσεγγίσεων.

Οι περισσότερες έρευνες για τη σχέση μεταξύ κακομεταχείρισης και παραβατικότητας ανηλίκων έχουν αντλήσει τα ερευνητικά δεδομένα από επίσημα αρχεία και συνεντεύξεις. Τα επίσημα αρχεία που έχουν αξιοποιηθεί είναι –συνήθως– το δικαστικό αρχείο, το αστυνομικό αρχείο και το αρχείο προνοιακών δομών και υπηρεσιών. Όλα τα επισήμως καταγεγραμμένα στοιχεία, τα οποία αφορούν την παραβατικότητα ανηλίκων, επηρεάζονται σαφώς από τις αντίστοιχες νομοθετικές, διοικητικές αλλά και κοινωνικές μεταβολές που συντελούνται (Κουράκης, 2013: 274 κ.ε.). Δηλαδή, είναι πιθανό σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους οι νομοθετικές πρωτοβουλίες και οι εκτελεστικές αποφάσεις, που επηρεάζουν την κινητοποίηση των δικωτικών αρχών (Ζαραφωνίτου, 1995: 249 κ.ε.. Finnegan, 1978: 64 κ.ε.), καθώς και η δραστηριότητα των Μ.Μ.Ε. (Κουλούρης, 2009: 119 κ.ε.. Δημόπουλος, 2021: 286-287), η οποία συντελεί καθοριστικά στη δημιουργία ηθικών πανικών (Καρύδης, 2010: 146 κ.ε.), να στρέφονται σε συγκεκριμένες μορφές παραβατικότητας και μέσω της εντατικής αυτής ενασχόλησης να αυξάνεται η θεατότητα ορισμένων μορφών παραβατικότητας, παρόλο που μπορεί να μην υφίσταται καμία αντίστοιχη πραγματική μεταβολή ή η μεταβολή να είναι διαφορετικού μεγέθους (Κοσμάτος, 2020: 269-275). Δεδομένου του μεγάλου «σκοτεινού αριθμού» (Δασκαλάκης, 1975. Καρύδης, 2004: 26 κ.ε.), τόσο της κακομεταχείρισης όσο και της παραβατικότητας των ανηλίκων και της στατιστικής απεικόνισής της στην Ελλάδα (βλ. Γεωργούλας, 2010: 30 κ.ε.) θα πρέπει τα αποτελέσματα και τα συμπεράσματα αυτών των ερευνών να προσλαμβάνονται με τη δέουσα προσοχή. Από την άλλη, αρκετές έρευνες βασίζονται σε συνεντεύξεις που παραχώρησαν οι ερευνώμενοι, είτε ως ανήλικοι είτε

ως ενήλικοι και διάφορα πρόσωπα που σχετίζονται με αυτούς (γονείς, εκπαιδευτικοί, γιατροί, συμμαθητές και φίλοι). Όσον αφορά τις συνεντεύξεις θα πρέπει να επισημανθεί ότι ενδέχεται να αποκρύπτονται ευαίσθητες και συχνά τραυματικές πληροφορίες σχετικά τόσο με τη θυματοποίηση (Θεμελή, 2014: 38 κ.ε.) όσο και με την τέλεση παραβατικών πράξεων (Ζαραφωνίτου, 1995: 44 κ.ε.), επομένως και σε αυτή την περίπτωση απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή κατά την εξέταση των αποτελεσμάτων και των συμπερασμάτων αυτών των ερευνών.

Η σχέση κακομεταχείρισης και παραβατικότητας έτυχε μέχρι σήμερα ευρείας θεωρητικής και εμπειρικής διερεύνησης, κυρίως στις Η.Π.Α. και στην Αγγλία. Από το πλήθος αυτών των ερευνών αξίζει να επισημανθούν ορισμένα σημεία που επιβεβαιώνονται με μεγάλη συνέπεια διαχρονικά: i) Όσον αφορά τα είδη της κακομεταχείρισης, η σωματική κακοποίηση και η παραμέληση εμφανίζουν την πλέον σταθερή και έντονη συσχέτιση με την παραβατικότητα. Θετική είναι βεβαίως και η συσχέτιση της σεξουαλικής και της ψυχολογικής κακοποίησης -μέρος της οποίας αποτελεί και η έκθεση σε περιστατικά βίας- με την παραβατικότητα, όμως δεν φτάνει στην ίδια ένταση (Wall and Barth, 2005). ii) Η επαναλαμβανόμενη κακομεταχείριση, κάθε είδους, αυξάνει περαιτέρω τις πιθανότητες για εκδήλωση παραβατικών συμπεριφορών. Οι ανήλικοι που ήταν θύματα περισσότερων ειδών κακομεταχείρισης εκδήλωσαν περισσότερες παραβατικές συμπεριφορές σε σύγκριση με τους ανήλικους που ήταν θύματα μόνο ενός είδους κακομεταχείρισης. Κρίσιμο στοιχείο για την εξέλιξη του ανήλικου θύματος αποτελεί και η σκληρότητα της κακομεταχείρισης, αφού σε αρκετές έρευνες επισημαίνεται ότι οι σκληρότερες συμπεριφορές σχετίστηκαν εντονότερα με την παραβατικότητα (Platt, 2016). iii) Όσον αφορά το φύλο των ανήλικων θυμάτων, τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια θύματα κακομεταχείρισης εκδήλωσαν περισσότερες παραβατικές συμπεριφορές σε σύγκριση με ανήλικους που δεν ήταν θύματα κακομεταχείρισης. Τα αγόρια θύματα που τέλεσαν αξιόποινες πράξεις είναι περισσότερα και αυτό οφείλεται εν πολλοίς στο γεγονός ότι τα αγόρια αντιμετωπίζουν τις ψυχολογικές συνέπειες της κακομεταχείρισης συνήθως μέσω της εξωτερικεύσης, ενώ τα κορίτσια συχνά εσωτερικεύουν τις ψυχολογικές συνέπειες και αν τελικά τελέσουν κάποια αξιόποινη πράξη αυτό συμβαίνει σε επόμενο χρονικό σημείο (Topitzes et al., 2011). iv) Όσον αφορά την ηλικία του ανήλικου κατά την κακομεταχείριση, η κακομεταχείριση που εκκινεί ή συνεχίζεται κατά την εφηβική ηλικία είναι πιθανότερο να οδηγήσει στην παραβατικότητα, σε σύγκριση με την κακομεταχείριση που περιορίζεται στη νηπιακή ή την παιδική ηλικία (Thornberry et al., 2001). v) Τα κάθε είδους ψυχολογικά προβλήματα που αντιμετωπίζει ένα ανήλικο θύμα επιβαρύνουν την όλη κατάσταση και συνεισφέρουν στην εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς. Ιδίως το ψυχολογικό τραύμα, το οποίο έπεται της κακομεταχείρισης και κυρίως ο τρόπος αντιμετώπισής του είναι κομβικής σημασίας για την περαιτέρω εξέλιξη του ανήλικου θύματος (Yampolskaya and Chuang, 2012). vi) Η επίδραση της τοποθέτησης ενός ανήλικου θύματος σε κάποια δομή φιλοξενίας κακοποιημένων ανήλικων είναι συνήθως επιβαρυντική για την εξέλιξή του και σχετίζεται θετικά με την παραβατικότητα. Επιβαρυντική και θετικά σχετιζόμενη με την παραβατικότητα είναι επίσης, η επίδραση της εναλλαγής μεταξύ των δομών φιλοξενίας στις οποίες έχει τοποθετηθεί ένα ανήλικο θύμα. Αντιθέτως, η τοποθέτηση σε κάποια ανάδοχη οικογένεια και η παροχή υποστηρικτικής βοήθειας,

χωρίς να απομακρυνθεί ο ανήλικος από την οικογενειακή εστία, επιδρούν συνήθως με τρόπο προστατευτικό και συχνά αποτρέπουν την εκδήλωση παραβατικών συμπεριφορών (Goodkind et al., 2013). vii) Οι διαταραγμένες οικογενειακές σχέσεις επιδρούν με τρόπο επιβαρυντικό και σχετίζονται θετικά με την παραβατικότητα, ενώ αντιθέτως οι καλές και υποστηρικτικές οικογενειακές σχέσεις επιδρούν προστατευτικά στην εξέλιξη των ανήλικων θυμάτων κακομεταχείρισης και σχετίζονται αρνητικά με την παραβατικότητα. Τα αρνητικά πρότυπα συμπεριφοράς με τα οποία έρχεται σε επαφή ο ανήλικος μέσω της οικογένειας ή μέσω άλλων συναναστροφών του σχετίζονται θετικά με την εκδήλωση παραβατικών συμπεριφορών. Επιπλέον, η κακή κοινωνικοοικονομική κατάσταση της οικογένειας επιδρά επιβαρυντικά και σχετίζεται θετικά με την παραβατικότητα με τρόπο ιδιαίτερα έντονο (Corlis and Damashek, 2019). viii) Σημαντική διαφαίνεται, επίσης και η επίδραση των μεταβλητών σχετικά με το σχολείο στην εξέλιξη των ανήλικων θυμάτων, καθώς τα προβλήματα σχετικά με τη σχολική φοίτηση και οι κακές σχέσεις στο χώρο του σχολείου σχετίζονται θετικά με την παραβατικότητα. Αντιθέτως, οι καλές σχολικές επιδόσεις και οι αρμονικές σχέσεις στο χώρο του σχολείου σχετίζονται αρνητικά με την παραβατικότητα (Jung, 2018). ix) Όσον αφορά τα είδη των αξιόποινων πράξεων που τέλεσαν τα ανήλικα θύματα, ο ερευνητικός φακός είναι στραμμένος με τρόπο σαφώς δυσανάλογο στα αδικήματα βίαιου χαρακτήρα, καθώς πολλές από αυτές τις έρευνες είναι εμπνευσμένες από το θεωρητικό σχήμα του «κύκλου της βίας» (Widom, 1989) και προσβλέπουν στον έλεγχό του. Βάσει των συναφών ερευνών φαίνεται ότι η συσχέτιση της κακομεταχείρισης με τη βίαη παραβατικότητα είναι θετική, έντονη και σχεδόν αδιαμφισβήτητη (Malvaso et al., 2018). Θετική συσχέτιση εντοπίζεται όμως και για τις άλλες ομάδες αδικημάτων που μελετήθηκαν, δηλαδή τις ανθρωποκτονίες, τα σεξουαλικά αδικήματα, την χρήση παράνομων ναρκωτικών ουσιών και την χρήση αλκοόλ (Burton, 2008. Wright et al., 2013). Επίσης, θετική είναι η συσχέτιση της κακομεταχείρισης και με άλλες αξιόποινες πράξεις, όπως κλοπές, ληστείες και φθορές, οι οποίες έχουν εξεταστεί μέχρι σήμερα από λίγες έρευνες (Currie and Tekin, 2012). Όσον αφορά την ηλικία εκδήλωσης της παραβατικής συμπεριφοράς, φαίνεται ότι τα ηλικιακά στάδια κατά τα οποία συνήθως τελούν αξιόποινες πράξεις τα ανήλικα θύματα είναι η εφηβεία και η νεαρή ενηλικότητα (ό.π.).

3. Η έρευνα

Οι συναφείς ελληνικές έρευνες που έχουν δημοσιευθεί κατά την τελευταία τριακονταετία είναι μόλις τρεις³. Η έλλειψη σχετικών ερευνών σε συνδυασμό με τις ελλείψεις στη συναφή ελληνική βιβλιογραφία είναι, τουλάχιστον εν μέρει, υπεύθυνες για τους ελλειμματικούς και αναποτελεσματικούς τρόπους διαχείρισης και αντιμετώπισης του ζητήματος. Η αναπόφευκτη συνέπεια των ελλείψεων και της αναποτελεσματικότητας είναι η ανεπαρκής προστασία αυτής της ιδιαίτερης ομάδας

³ Πρόκειται για τις εξής έρευνες: (Hatzichristou and Papadatos, 1993. Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, 2004. Ζαγούρα και Κρανιδιώτη, 2016).

ανηλίκων, δηλαδή των ανηλίκων που είναι αφενός θύματα κακομεταχείρισης και αφετέρου δράστες αξιόποινων πράξεων⁴.

Η έρευνα που παρουσιάζεται στις επόμενες ενότητες φιλοδοξεί να καλύψει μέρος αυτού του γνωστικού κενού. Το αντικείμενο, λοιπόν, της εμπειρικής έρευνας που εκπονήθηκε είναι η σχέση μεταξύ κακομεταχείρισης και παραβατικότητας ανηλίκων στο νομό Αττικής. Πρόκειται για μια διερευνητική-περιγραφική (βλ. αναλυτικά σε Παρασκευόπουλος, 1993: 125). έρευνα, το υλικό της οποίας αντλήθηκε από το αρχείο της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων Αθηνών (ΥΕΑΑ) και σκοπός της είναι η όσο το δυνατόν πληρέστερη περιγραφή της σχέσης μεταξύ κακομεταχείρισης και παραβατικότητας. Πρόκειται για μια αρχειακή έρευνα τα δεδομένα της οποίας εξήχθησαν μέσα από τη «δευτερογενή ανάλυση δεδομένων - secondary data analysis» (βλ. σχετ. σε Bryman, 2012: 311 κ.ε.). Η δευτερογενής ανάλυση δεδομένων αφορά την ερευνητική επεξεργασία κάθε είδους ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων που δεν έχουν συλλεχθεί από τον ερευνητή και συνήθως δεν έχουν συλλεχθεί για ερευνητικούς σκοπούς (Corti, et al., 1995). Το επιστημολογικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η παρούσα έρευνα είναι το ερμηνευτικό παράδειγμα, καθόσον δεν επιχειρείται η επιβεβαίωση κάποιας υπόθεσης ή η εξέταση κάποιας συγκεκριμένης θεωρίας, αλλά η διερεύνηση της ρέουσας κοινωνικής πραγματικότητας, η αναζήτηση και η περιγραφή των πτυχών της σχέσης μεταξύ των δύο εξεταζόμενων φαινομένων⁵ (κακομεταχείριση και παραβατικότητα) (βλ. συνοπτικά (Τσιώλης, 2013: 274 κ.ε.). μέσα από την ανάλυση των ατομικών φακέλων των ανηλίκων. Ο ρόλος του ερευνητή κατά τη δευτερογενή ανάλυση των δεδομένων είναι καθοριστικός, εφόσον καλείται με γνώμονα την υποκειμενική του οπτική επί των δεδομένων και την αντίληψη του επί των έργων της σχετικής γραμματείας να ορίσει, να παραμετροποιήσει και να αναλύσει τα υπάρχοντα δεδομένα. Η πολυδιάστατη θεωρητική οπτική της έρευνας πλαισιώνεται από τη μέθοδο του «θεωρητικού τριγωνισμού» (Denzin, 2017: 297 κ.ε.). Σύμφωνα με τη μέθοδο του θεωρητικού τριγωνισμού η έρευνα δεν εμπνέεται μόνο από μια συγκεκριμένη θεωρία, αλλά από δύο ή περισσότερες θεωρητικές προσεγγίσεις στοχεύοντας στην ανάδειξη διάφορων πτυχών του ερευνώμενου φαινομένου, όπως αυτές τονίζονται από τις διαφορετικές προσεγγίσεις. Αυτός ο τρόπος θέασης της θεωρητικής πλευράς του ερευνώμενου ζητήματος συμβαδίζει αρμονικά με τον περιγραφικό χαρακτήρα της έρευνας που δεν αποβλέπει στην αυστηρή εξέταση κάποιας θεωρίας.

Δεδομένου του περιγραφικού-διερευνητικού χαρακτήρα της έρευνας που εκπονήθηκε, γίνεται λόγος για ερευνητικές ερωτήσεις και όχι για ερευνητικές υποθέσεις (Παρασκευόπουλος, 1993: 125). Οι ερωτήσεις, λοιπόν, στις οποίες επιχειρεί να δώσει απαντήσεις η παρούσα έρευνα είναι οι ακόλουθες: i) *Ποιο είναι το είδος και ποια τα χαρακτηριστικά της κακομεταχείρισης που είχαν υποστεί οι ανήλικοι θύματα κακομεταχείρισης προτού τελέσουν κάποια αξιόποινη πράξη;* ii) *Ποια είναι τα*

⁴ Αυτοί οι ανήλικοι είναι γνωστοί και ως «νέοι μεικτού ρεπερτορίου» (crossover youth). Βλ. σχετικά (Ζαγούρα και Κρανιδιώτη, 2016 και την εκεί παραπομπή σε Wiig, et al., 2013).

⁵ Αναλυτικότερα για το ερμηνευτικό παράδειγμα βλ. μεταξύ άλλων σε Ίσαρη και Πούρκο, (2015: 12 κ.ε.), αλλά, ιδίως για τη σχέση του ερμηνευτικού παραδείγματος με την εγκληματολογική έρευνα βλ. Γασπαρινάτου (2015: 419 κ.ε.) και τις εκεί παραπομπές, καθώς και Crow and Semmens (2007: 25 κ.ε.).

ατομικά, οικογενειακά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των ανήλικων θυμάτων κακομεταχείρισης που τέλεσαν κάποια αξιόποινη πράξη; iii) Τι είδους αξιόποινες πράξεις τέλεσαν οι ανήλικοι θύματα κακομεταχείρισης;

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από 120 ανήλικους και διαμορφώθηκε σε δύο φάσεις. Η δειγματοληπτική στρατηγική που ακολουθήθηκε για τη διαμόρφωση του δείγματος της έρευνας ήταν η «δειγματοληψία βάσει κριτηρίων - criterion sampling» (Bryman, 2012: 418 κ.ε.). Σύμφωνα με αυτή τη δειγματοληπτική στρατηγική το δείγμα της έρευνας καθορίζεται βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων. Το δείγμα των 120 ανήλικων προέκυψε μετά από τις ακόλουθες ενέργειες. Αρχικά, εξετάστηκε το σύνολο των υποθέσεων (3911) που είχαν εισαχθεί για δίκη στο Μονομελές Δικαστήριο Ανηλίκων Αθηνών (ΜΔΑΑ) και στο Τριμελές Δικαστήριο Ανηλίκων Αθηνών (ΤΔΑΑ) μεταξύ των ετών 2016 και 2018⁶, με σκοπό την εξεύρεση του συνόλου των ανήλικων για τους οποίους το ΜΔΑΑ και το ΤΔΑΑ είχαν αποφανθεί ότι τέλεσαν τις αξιόποινες πράξεις για τις οποίες κατηγορούνταν. Το σύνολο των ανήλικων, για τους οποίους κρίθηκε ότι είχαν τελέσει τις πράξεις για τις οποίες κατηγορούνταν ήταν 2808⁷. Στη συνέχεια μελετήθηκαν οι ατομικοί φακέλοι των 2808 ανήλικων και εντοπίστηκαν 120 περιπτώσεις ανήλικων για τους οποίους είχε πραγματοποιηθεί κοινωνική έρευνα, η οποία αποτελούσε μέρος του ατομικού φακέλου και στην οποία εντοπίστηκαν αναφορές που να επιβεβαιώνουν σαφώς την κακομεταχείριση του ανήλικου πριν από την τέλεση της αξιόποινης πράξης.

3.1 Διεξαγωγή της έρευνας

Με βάση τη σχετική ερευνητική βιβλιογραφία δημιουργήθηκε ένα ερωτηματολόγιο το οποίο χρησιμοποιήθηκε για την εξαγωγή των δεδομένων από τους ατομικούς φακέλους. Δεν πραγματοποιήθηκε κανένας διαχωρισμός με γνώμονα το βαθμό δικαιοδοσίας, αλλά ούτε και με γνώμονα το είδος των αξιόποινων πράξεων, προκειμένου να καταστεί δυνατή η συσχέτιση των μεταβλητών που εξετάστηκαν με όλο το φάσμα των αξιόποινων πράξεων. Στη συνέχεια, καθορίστηκε το δείγμα της έρευνας μέσα από τη μελέτη ατομικών φακέλων. Η μελέτη των ατομικών φακέλων αφορούσε αρχικά την κοινωνική έρευνα⁸ που είχαν διεξαγάγει οι επιμελητές ανήλικων για κάθε περίπτωση. Αναζητήθηκαν οι καταγραφές που είχαν

⁶ Αναλυτικά μεταξύ των ετών 2016 και 2018 οι υποθέσεις των ανήλικων που εισήχθησαν στο ΜΔΑΑ και στο ΤΔΑΑ κατανέμονται ως εξής: α) 2016: 1205 ΜΔΑΑ, 174 ΤΔΑΑ, β) 2017: 1054 ΜΔΑΑ, 110 ΤΔΑΑ και γ) 2018: 1315 ΜΔΑΑ, 53 ΤΔΑΑ

⁷ Αναλυτικά για τα έτη 2016-2018, οι ανήλικοι που τέλεσαν τις αξιόποινες πράξεις για τις οποίες κατηγορούνταν κατανέμονται ως εξής: α) 2016: 776, 2017: 970, γ) 2018: 1062

⁸ Ως γνωστόν μέσω της κοινωνικής έρευνας που διεξάγεται από τους επιμελητές ανήλικων συλλέγονται στοιχεία που αφορούν τα προσωπικά, οικογενειακά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του ανήλικου. Η κοινωνική έρευνα δεν είναι επικεντρωμένη στον εντοπισμό περιστατικών κακομεταχείρισης των ανήλικων. Εάν κατά την κοινωνική έρευνα προκύψουν τέτοια περιστατικά, αυτά καταγράφονται στον ατομικό φάκελο των ανήλικων. Ως εκ τούτου και δεδομένου του μεγάλου σκοτεινού αριθμού της κακομεταχείρισης, καθώς και του περιγραφικού χαρακτήρα της έρευνας επισημαίνεται ότι ο στόχος της έρευνας δεν είναι η ποσοτική αποτίμηση της σχέσης μεταξύ κακομεταχείρισης και παραβατικότητας, αλλά η αναλυτική περιγραφή του φαινομένου και δεν επιτρέπεται να εξαγονται συμπεράσματα σχετικά με το σύνολο των ανήλικων που τέλεσαν κάποια αξιόποινη πράξη και ήταν θύματα κακομεταχείρισης.

πραγματοποιηθεί από τον εκάστοτε επιμελητή και ανταποκρίνονταν στον δοθέντα ορισμό της κακομεταχείρισης. Πρέπει να επισημανθεί ότι οι επιμελητές ανηλίκων σε αρκετές περιπτώσεις συνεχίζουν να έχουν επαφή με τους ανηλίκους και μετά την παραπομπή στο δικαστήριο, όπως περιπτώσεις που επιβάλλεται στους ανηλίκους το αναμορφωτικό μέτρο της ανάθεσης της επιμέλειας σε επιμελητή ανηλίκων της ΥΕΑ και στις περιπτώσεις που επιβάλλονται τα μέτρα της επίπληξης ή της ανάθεσης της υπεύθυνης επιμέλειας στους γονείς ή επιτρόπους του (Κοσμάτος, 2025: 90). Όμως το ενδιαφέρον της παρούσας έρευνας περιορίστηκε στην κακομεταχείριση που αφορούσε το χρονικό διάστημα, το οποίο προηγήθηκε της αξιόποινης πράξης για την οποία είχε παραπεμφθεί σε δίκη ο ανήλικος. Συνεπώς, οι καταγραφές σχετικά με περιστατικά κακομεταχείρισης που έπονταν χρονικά της αξιόποινης πράξης δεν ελήφθησαν υπόψη.

Οι 120 ατομικοί φάκελοι εξετάστηκαν και συμπληρώθηκε αντίστοιχος αριθμός ερωτηματολογίων. Στη συνέχεια, τα δεδομένα που συλλέχθηκαν, αναλύθηκαν σε στατιστικό επίπεδο και συσχετίστηκαν μεταξύ τους μέσω του στατιστικού προγράμματος SPSS 26.0.

3.2 Περιορισμοί της έρευνας

Η έρευνα που εκπονήθηκε παρουσιάζει ορισμένους περιορισμούς: i) Το υλικό της έρευνας ήταν οι φάκελοι των ανηλίκων που διατηρούνται στο αρχείο της ΥΕΑΑ. Ως εκ τούτου προκύπτουν όλα τα ζητήματα που αντιμετωπίζουν οι έρευνες που βασίζονται σε επίσημα αρχεία. Δηλαδή, στο αρχείο της ΥΕΑΑ καταγράφονται μόνο τα περιστατικά κακομεταχείρισης και οι αξιόποινες πράξεις των ανηλίκων που υπέπεσαν στην αντίληψη των επιμελητών. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η κακομεταχείριση δεν ερευνάται από τους επιμελητές με τρόπο συστηματικό (π.χ. βάσει συγκεκριμένου ερωτηματολογίου). Δεδομένου του μεγάλου σκοτεινού αριθμού της κακομεταχείρισης και της παραβατικότητας θα πρέπει τα αποτελέσματα και τα συμπεράσματα της έρευνας να εκτιμώνται με ιδιαίτερη προσοχή. ii) Άλλος περιορισμός αφορά στο γεγονός ότι δεν εξετάστηκαν οι απόψεις των ανηλίκων του δείγματος και των επιμελητών της ΥΕΑΑ που ήρθαν σε επαφή με αυτούς τους ανηλίκους. iii) Η έλλειψη αντίστοιχων ερευνών στο αρχείο της ΥΕΑΑ περιορίζει τη δυνατότητα ασφαλών συγκριτικών αναλύσεων με στοιχεία άλλων ΥΕΑ της Ελλάδας ή και με υποθέσεις ανηλίκων που παραπέμφθηκαν στην ΥΕΑΑ κάποια άλλη χρονική στιγμή. iv) Η έλλειψη πληροφοριών από τους φακέλους των ανηλίκων δεν ήταν κάτι ασυνήθιστο και έτσι σε αρκετές περιπτώσεις περιορίζεται η δυνατότητα εξαγωγής συμπερασμάτων. Εξάλλου, οι ατομικοί φάκελοι των ανηλίκων που εξακολουθούσαν κατά τον χρόνο διεξαγωγής της έρευνας να απασχολούν τους επιμελητές ανηλίκων (π.χ. με νέες αξιόποινες πράξεις ή με εφαρμογή αναμορφωτικών μέτρων) δεν τοποθετούνταν στο Αρχείο. Επομένως, ανήλικοι που απασχολούσαν κατ' εξακολούθηση ή με σοβαρά αδικήματα είναι πολύ πιθανό να μην εντοπίστηκαν και να μην αποτελούν μέρος του δείγματος.

4. Τα αποτελέσματα της έρευνας

4.1 Χαρακτηριστικά κακομεταχείρισης

Η παραμέληση είναι το είδος της κακομεταχείρισης που προηγήθηκε της αξιόποινης πράξης στις περισσότερες περιπτώσεις (59-49,5%). Ο αριθμός αυτός αυξάνεται ακόμη περισσότερο (85-71%) αν συνυπολογιστούν και οι συνδυασμοί της παραμέλησης με άλλα είδη κακομεταχείρισης και συγκεκριμένα, ο συνδυασμός της ψυχολογικής κακοποίησης με την παραμέληση (24-20%) και της σωματικής κακοποίησης με την παραμέληση (2-1,5%). Οι υπόλοιπες 35 περιπτώσεις κατανέμονται μεταξύ της ψυχολογικής κακοποίησης (29-24%) και του συνδυασμού σωματικής και ψυχολογικής κακοποίησης (6-5%). Δράστες της κακομεταχείρισης ήταν στη πλειονότητα των περιπτώσεων οι γονείς του ανήλικου θύματος (115 περιπτώσεις-95%). Στις υπόλοιπες πέντε περιπτώσεις οι δράστες της κακομεταχείρισης ήταν οι συμμαθητές (2 περιπτώσεις-1,7%), κάποιος άλλος συγγενής του ανήλικου (1 περίπτωση-0,8%), ο πατριός (1 περίπτωση-0,8%) ή η μητριά (1 περίπτωση-0,8%) του ανήλικου. Μεταξύ των δύο γονέων, οι περιπτώσεις που δράστης ήταν αποκλειστικά ο πατέρας (25 περιπτώσεις-20,8%) είναι λίγο περισσότερες σε σύγκριση με τις περιπτώσεις που δράστης ήταν αποκλειστικά η μητέρα (21 περιπτώσεις-17,6%). Σε περισσότερες από τις μισές περιπτώσεις (69-57,5%) του δείγματος, δράστες της κακομεταχείρισης ήταν και η μητέρα και ο πατέρας του ανήλικου θύματος.

4.2 Ατομικά χαρακτηριστικά

Από το σύνολο των 120 ατομικών φακέλων που εξετάστηκαν, οι 105 (87,5%) αφορούσαν αγόρια και μόλις 15 (12,5%) κορίτσια. Το ποσοστό αναλφαβητισμού που παρατηρείται στο συγκεκριμένο δείγμα είναι 24% (29 περιπτώσεις). Οι υπόλοιπες περιπτώσεις μοιράζονται μεταξύ των αποφοίτων του δημοτικού σχολείου (54 περιπτώσεις, δηλ.45%) και των αποφοίτων του γυμνασίου 37 περιπτώσεις (31%). Ο αριθμός των ανηλίκων που δεν παρακολουθούσαν το σχολικό πρόγραμμα και άρα δεν μετείχαν στην εκπαιδευτική διαδικασία ήταν 41 άτομα (34,5%), μέγεθος που είναι ακόμη μεγαλύτερο από το ποσοστό των αναλφάβητων ανηλίκων (29 περιπτώσεις, δηλ. -24%), γεγονός που αποδεικνύει ότι δώδεκα ανήλικοι, ενώ παρακολούθησαν το σχολικό πρόγραμμα μέχρι κάποια τάξη, διέκοψαν την εκπαιδευτική τους πορεία. Από το σύνολο του δείγματος (120 περιπτώσεις) σχεδόν το 1/4 (29 περιπτώσεις-24%) των ανηλίκων έκαναν συστηματική χρήση ουσιών (22 περιπτώσεις-18%) ή προέβαιναν σε περιστασιακή χρήση (7 περιπτώσεις-6%) ναρκωτικών ουσιών.

4.3 Χαρακτηριστικά οικογένειας

Σε τυπικής μορφής οικογένεια ζούσαν λίγο πάνω από το 1/3 του συνόλου του δείγματος (46 περιπτώσεις, 38%), ενώ υπερτερούν οι οικογένειες μονογονεϊκής μορφής (56 περιπτώσεις, 47%). Οι άλλες μορφές οικογενειακής συμβίωσης, δηλαδή

οι ανασυγκροτημένες οικογένειες⁹ και οι περιπτώσεις συμβίωσης με απώτερους συγγενείς εκπροσωπούνται με τον ίδιο αριθμό περιπτώσεων 9 και ποσοστό 7,5% στο σύνολο του δείγματος των περιπτώσεων που εξετάστηκαν. Ειδικότερα, παρατηρείται ότι σχεδόν τα 2/3 των ανηλίκων του δείγματος (74-62%) προέρχονταν από οικογένειες με μορφές διάφορες της τυπικής. Οι περιπτώσεις που η οικονομική κατάσταση της οικογένειας μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «καλή» είναι σχετικά λίγες (17 περιπτώσεις-14%). Ο χαρακτηρισμός «καλή» αντιστοιχεί στις περιπτώσεις εκείνες που πέρα από τις βιοτικές ανάγκες της οικογένειας καλύπτονταν και όλες οι άλλες τακτικές ή έκτακτες ανάγκες και ασχολίες ενός ανηλίκου, όπως φροντιστηριακά μαθήματα, συμμετοχή σε αθλητικούς συλλόγους, διακοπές και δραστηριότητες αναψυχής. Σε περισσότερες από τις μισές περιπτώσεις (63-52,5%) η οικονομική κατάσταση της οικογένειας χαρακτηρίστηκε ως «μέτρια». Ο χαρακτηρισμός «μέτρια» αντιστοιχεί στις περιπτώσεις που οι βιοτικές ανάγκες της οικογένειας καλύπτονταν, συχνά όμως γίνονταν επιλογές, όσον αφορά άλλες πιθανές τακτικές ή έκτακτες ανάγκες, όπως για παράδειγμα η φροντιστηριακή εκπαίδευση ή η εκμάθηση κάποιου μουσικού οργάνου. Περαιτέρω, σε 31 περιπτώσεις (26%) η οικονομική κατάσταση της οικογένειας χαρακτηρίστηκε ως «κακή». Ο χαρακτηρισμός «κακή» αντιστοιχεί στις περιπτώσεις που δεν ήταν δυνατή η συνεπής κάλυψη των βιοτικών αναγκών και σε αρκετές εξ αυτών των περιπτώσεων το ανήλικο θύμα εργαζόταν ήδη από νεαρή ηλικία είτε περιστασιακά είτε μόνιμα. Τέλος, σε εννέα περιπτώσεις (7,5%) η συγκεκριμένη πληροφορία δεν υπήρχε στον ατομικό φάκελο του ανηλίκου. Υποστήριξη από το οικογενειακό περιβάλλον μετά την κακομεταχείριση δέχθηκαν 26 ανήλικοι (22%). Οι περισσότεροι ανήλικοι (83 περιπτώσεις, 69%) δεν δέχθηκαν κάποιου είδους υποστήριξη από το οικογενειακό περιβάλλον μετά τη θυματοποίησή τους, ενώ για 11 περιπτώσεις (9%) δεν υπήρχαν σχετικές πληροφορίες στους ατομικούς φακέλους.

4.4 Κοινωνικά χαρακτηριστικά

Αρκετοί ανήλικοι του δείγματος (46 άτομα, 38,3%) έμεναν στα Δυτικά Προάστια της Αθήνας ή στη Δυτική Αττική¹⁰, ενώ ένα σχεδόν εξίσου μεγάλο ποσοστό των ανηλίκων του δείγματος (36,7%, 44 άτομα) έμεναν στο Δήμο Αθηναίων. Το υπόλοιπο 25% κατανέμεται μεταξύ των υπολοίπων περιοχών ως εξής: i) 13 ανήλικοι (10,8%) στα Βόρεια Προάστια της Αθήνας¹¹, ii) 8 ανήλικοι (6,7%) στα Ανατολικά Προάστια της Αθήνας ή στην Ανατολική Αττική¹², iii) 7 ανήλικοι (5,8%) στα Νότια

⁹ Ανασυγκροτημένη οικογένεια: έπειτα από ένα διαζύγιο, οι πρώην σύζυγοι μπορεί να ξαναπαντρευτούν και έτσι προκύπτει ένα νέο είδος οικογένειας, η ανασυγκροτημένη. Σε αυτή την περίπτωση, οι δύο νέοι σύζυγοι μπορεί να φέρουν παιδιά από τους προηγούμενους γάμους τους και/ή να αποκτούν μαζί δικά τους παιδιά.

¹⁰ Αναλυτικά, πρόκειται για τους εξής δήμους: Αγία Βαρβάρα=1, Αιγάλεω=2, Άνω Λιόσια=8, Ασπρόπυργος=2, Αχαρνάι=3, Ελευσίνα=1, Ζεφύρι=1, Ίλιον=7, Καματερό=5, Μαγούλα=1, Μάνδρα=1, Μέγαρα=3, Μενίδι=3, Νέα Πέραμος=1, Περιστέρι=5, Πετρούπολη=2.

¹¹ Αναλυτικά, πρόκειται για τους εξής δήμους: Αγία Παρασκευή=1, Γαλάτσι=3, Νέο Ηράκλειο=2, Μαρούσι=2, Μελίσσια=1, Νέα Ιωνία=1, Νέα Φιλαδέλφεια=1, Φιλοθέη=1, Χαλάνδρι=1.

¹² Αναλυτικά, πρόκειται για τους εξής δήμους: Ανθούπολη=1, Αρτέμιδα=1, Γέρακας=1, Κορωπί=1, Νέα Μάκρη=1, Παλλήνη=1, Σπάτα=2.

Προάστια της Αθήνας¹³ και iv) 2 ανήλικοι (1,7%), των οποίων οι υποθέσεις εισήχθησαν στο Μονομελές Πρωτοδικείο Ανηλίκων Αθηνών, έμεναν σε άλλες πόλεις της Ελλάδας (ένας ανήλικος έμενε στον Βόλο και ένας στο Ναύπλιο). Σε 17 περιπτώσεις (14%) η κακομεταχείριση είχε γίνει αντιληπτή πριν την τέλεση κάποιας αξιόποινης πράξης και είχε παρασχεθεί ψυχολογική και υλική υποστήριξη στο ανήλικο θύμα. Πρόκειται για περιπτώσεις που η κακομεταχείριση των ανηλίκων είχε γίνει αντιληπτή από τις δημοτικές αρχές και είχαν ακολουθήσει υποστηρικτικές δράσεις υλικού χαρακτήρα εκ μέρους των δήμων ή ψυχολογικού χαρακτήρα, εκ μέρους της ΜΚΟ «Το Χαμόγελο του Παιδιού». Ποσοστό μεγαλύτερο των 3/4 του δείγματος (77,5%- 93 περιπτώσεις) είχαν συναναστραφεί με άτομα προερχόμενα από το κοινωνικό περιθώριο¹⁴ προτού τελέσουν κάποια αξιόποινη πράξη. Οι περιπτώσεις που ήταν βέβαιο ότι δεν υπήρχαν τέτοιου είδους συναναστροφές πριν την αξιόποινη πράξη ήταν 16 (13,5%), ενώ για 11 περιπτώσεις (9%) δεν υπήρχαν πληροφορίες σχετικά με τις συναναστροφές των ανηλίκων.

4.5 Χαρακτηριστικά αξιόποινης πράξης

Οι 120 ανήλικοι του δείγματος κρίθηκε ότι τέλεσαν τις 120 αξιόποινες πράξεις για τις οποίες κατηγορήθηκαν σε διάφορες ηλικίες. Για τις ηλικίες από 9 έως 11 ετών, καταγράφηκαν 6 (4%) αξιόποινες πράξεις. Για την ηλικία των 12 ετών καταγράφηκαν 2 αξιόποινες πράξεις, ενώ οι αξιόποινες των ανηλίκων αυξάνονται στις μεγαλύτερες ηλικίες: για τους ανήλικους ηλικίας 13 ετών με 8 αξιόποινες πράξεις (6,6%) και ηλικίας 14 ετών με 21 αξιόποινες πράξεις (17,5%). Το σημείο κορύφωσης της παραβατικής δραστηριότητας είναι η ηλικία των 15 ετών με 35 αξιόποινες πράξεις (29,2%). Στη συνέχεια η παραβατική δραστηριότητα ακολουθεί πτωτική πορεία με 24 αξιόποινες πράξεις (20%) στην ηλικία των 16 ετών και 22 αξιόποινες πράξεις (18,3%) στην ηλικία των 17 ετών. Η πλειοψηφία των αξιόποινων πράξεων που τελέστηκαν ήταν αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας (72 περιπτώσεις-60%), μεταξύ των οποίων κυριαρχούν οι διάφορες μορφές της κλοπής (47 περιπτώσεις-39%), οι απόπειρες κλοπής (12 περιπτώσεις-10%) και οι ληστείες (8 περιπτώσεις-6,5%). Στη συνέχεια ακολουθούν τα αδικήματα σχετικά με τα ναρκωτικά (17 περιπτώσεις-14%), τα οποία αφορούσαν την προμήθεια και την κατοχή ναρκωτικών ουσιών (16 περιπτώσεις-13%), πλην μιας περίπτωσης που αφορούσε τη διακίνηση ναρκωτικών ουσιών. Ακολουθούν τα αδικήματα κατά της σωματικής ακεραιότητας (12 περιπτώσεις-10%), δηλαδή η απλή (8 περιπτώσεις-6,5%) και η επικίνδυνη (4 περιπτώσεις- 3,5%) σωματική βλάβη. Κατόπιν ακολουθούν τα άλλα αδικήματα¹⁵ με 7 περιπτώσεις (6%), τα κοινώς επικίνδυνα εγκλήματα με 4 περιπτώσεις (3,5%), τα αδικήματα σχετικά με τον Κ.Ο.Κ. πάλι με 4

¹³ Αναλυτικά, πρόκειται για τους εξής δήμους: Άλιμος=1, Ηλιούπολη=2, Καλλιθέα=1, Νέα Σμύρνη=2, Παλαιό Φάληρο=1.

¹⁴ Στη συγκεκριμένη έρευνα, ως άτομα του κοινωνικού περιθωρίου χαρακτηρίστηκαν οι ανήλικοι και οι ενήλικες που έκαναν συστηματική χρήση ναρκωτικών ή/και είχαν ήδη τελέσει κάποια αξιόποινη πράξη. Η συναναστροφή με αυτά τα άτομα προκύπτει από τις σημειώσεις των επιμελητών σχετικά με το κοινωνικό προφίλ των ανηλίκων του δείγματος.

¹⁵ Στα άλλα αδικήματα εντάχθηκαν οι εξής αξιόποινες πράξεις: Παράνομη οπλοφορία, Επαιτεία, Παραβίαση περιορισμών διαμονής, Λαθρεμπορία, Αντίσταση κατά της αρχής, Αρπαγή ανηλίκου, Ασέλγεια κατ' εξακολούθηση.

περιπτώσεις (3,5%), τα αδικήματα κατά της ζωής με 2 περιπτώσεις (1,5%) και τα αδικήματα κατά της τιμής με 2 περιπτώσεις (1,5%).

5. Συσχετισμοί μεταξύ των αποτελεσμάτων της έρευνας

Το 66% των παραμελημένων ανηλίκων τέλεσαν αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας. Ακριβώς ίδιο ποσοστό καταγράφεται και για τους ανηλίκους που ήταν θύματα ψυχολογικής κακοποίησης και παραμέλησης, ενώ σε μικρότερο ποσοστό ενεπλάκησαν με το νόμο τα θύματα της ψυχολογικής κακοποίησης αποκλειστικά, (41%). Το 24% των ανηλικών θυμάτων ψυχολογικής κακοποίησης τέλεσαν το αδίκημα της προμήθειας και κατοχής ναρκωτικών. Το ποσοστό των παραμελημένων ανηλίκων που τέλεσαν το εν λόγω αδίκημα είναι 12%. Το ποσοστό των παραμελημένων ανηλίκων που τέλεσαν κάποιο αδίκημα κατά της σωματικής ακεραιότητας είναι 1,5%, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους ανηλίκους που είχαν υποστεί ψυχολογική κακοποίηση αυξάνεται στο 24%. Σε 10 από τις 12 περιπτώσεις ανηλίκων που τέλεσαν κάποιο αδίκημα κατά της σωματικής ακεραιότητας προκύπτει ότι επιπλέον της κακομεταχείρισης που είχαν υποστεί οι ίδιοι υπήρχαν και στοιχεία ψυχολογικής κακοποίησης. Πρόκειται για χαρακτηριστικό εύρημα της έντονης συσχέτισης της ψυχολογικής κακοποίησης με την τέλεση βίαιων αξιόποινων πράξεων σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (Ferguson, et al., 2009). Τα αδικήματα που εντάσσονται στις υπόλοιπες ομάδες αφορούν ως επί το πλείστον περιπτώσεις παραμελημένων ανηλίκων. Συγκεκριμένα, στα υπόλοιπα αδικήματα καταγράφονται 11 περιπτώσεις παραμέλησης και ακολουθούν οι περιπτώσεις του συνδυασμού ψυχολογικής κακοποίησης και παραμέλησης (4), οι περιπτώσεις ψυχολογικής κακοποίησης (3) και μια περίπτωση του συνδυασμού σωματικής και ψυχολογικής κακοποίησης. Το μόνο αξιοσημείωτο στοιχείο είναι η πολύ έντονη συσχέτιση των κοινώς επικίνδυνων εγκλημάτων με την παραμέληση, καθώς στοιχεία αυτής υπήρχαν σε όλες τις περιπτώσεις τέλεσης αδικημάτων αυτής της κατηγορίας.

Δράστες της κακομεταχείρισης ήταν για την πλειονότητα των ανηλίκων (58%) και οι δύο γονείς, όταν όμως εξετάζεται ο δράστης της κακομεταχείρισης σε συνδυασμό με τις κατηγορίες των αδικημάτων προκύπτουν ορισμένες αξιοσημείωτες διαφοροποιήσεις. Δηλαδή, το 70% των ανηλίκων που είχαν υποστεί κακομεταχείριση και από τους δύο γονείς τέλεσαν αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας, ενώ το ποσοστό των ανηλίκων που τέλεσαν αδικήματα αυτής της κατηγορίας μειώνεται στο 57% για τους ανηλίκους που είχαν υποστεί κακομεταχείριση μόνο από τη μητέρα και στο 40% για τους ανηλίκους που είχαν υποστεί κακομεταχείριση μόνο από τον πατέρα. Αδικήματα σχετικά με τα ναρκωτικά τέλεσαν το 19% των ανηλίκων που είχαν υποστεί κακομεταχείριση από τη μητέρα, το 16% των ανηλίκων που είχαν υποστεί κακομεταχείριση από τον πατέρα και το 12% των ανηλίκων που είχαν υποστεί κακομεταχείριση και από τους δύο γονείς. Αδικήματα κατά της σωματικής ακεραιότητας τέλεσαν το 12% των ανηλίκων που είχαν υποστεί κακομεταχείριση από τον πατέρα, το 19% των ανηλίκων που είχαν υποστεί κακομεταχείριση από τη μητέρα και το 6% των ανηλίκων που είχαν υποστεί κακομεταχείριση και από τους δύο γονείς. Αδικήματα των υπόλοιπων κατηγοριών τέλεσαν το 24% των ανηλίκων που είχαν υποστεί κακομεταχείριση από τον πατέρα, το 8% των ανηλίκων που είχαν υποστεί

κακομεταχείριση και από τους δύο γονείς και το 5% των ανηλίκων που είχαν υποστεί κακομεταχείριση από τη μητέρα.

Όσον αφορά το φύλο των ανηλίκων, σε όλες τις κατηγορίες αδικημάτων κυριαρχούν τα αγόρια με μεγάλη διαφορά, αφού από τους 120 ανηλίκους οι 105 ήταν αγόρια και οι 15 ήταν κορίτσια. Το μόνο αξιοσημείωτο εύρημα αφορά την έντονη διαφοροποίηση του ποσοστού των κοριτσιών μεταξύ των κατηγοριών των αδικημάτων. Δηλαδή, το ποσοστό των κοριτσιών είναι 11% στα αδικήματα σχετικά με τα ναρκωτικά και στα αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας, αλλά αγγίζει το 25% στα αδικήματα κατά της σωματικής ακεραιότητας. Οι λίγες περιπτώσεις κοριτσιών δεν επιτρέπουν την εξαγωγή συμπερασμάτων, παρόλα αυτά οι ποσοστιαίες μεταβολές αποτελούν μια ένδειξη της έντονης συσχέτισης μεταξύ κακομεταχείρισης και βίαιης παραβατικότητας για τα κορίτσια (βλ και (Wall and Barth, 2005)). Οι ανήλικοι που φέρονταν να κάνουν συστηματική χρήση ουσιών τέλεσαν κυρίως αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας (45%) και δευτερευόντως αδικήματα σχετικά με τα ναρκωτικά (36%). Όσον αφορά το επίπεδο εκπαίδευσης των ανηλίκων σε σχέση με τις κατηγορίες αδικημάτων, πρέπει να επισημανθεί ότι από τους αναλφάβητους ανηλίκους το 72% τέλεσαν αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας, ενώ το ποσοστό των ανηλίκων που είχαν αποφοιτήσει από το δημοτικό και τέλεσαν αδικήματα της ίδιας κατηγορίας είναι 65% και το ποσοστό των ανηλίκων που είχαν αποφοιτήσει από το γυμνάσιο και τέλεσαν αδικήματα της ίδιας κατηγορίας είναι 43%. Όσον αφορά την παρακολούθηση του σχολικού προγράμματος, πρέπει να επισημανθεί ότι το 61% των ανηλίκων που δεν παρακολουθούσαν το σχολικό πρόγραμμα τέλεσαν αξιόποινες πράξεις κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας, το 12% αδικήματα σχετικά με τα ναρκωτικά, το 7% αδικήματα κατά της σωματικής ακεραιότητας και το εναπομείναν 20% κάποιο από τα αδικήματα των άλλων κατηγοριών. Τα ποσοστά διαφοροποιούνται για τους ανηλίκους που παρακολουθούσαν το σχολικό πρόγραμμα, δηλαδή το 59% αυτών τέλεσαν αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας, το 15% αδικήματα σχετικά με τα ναρκωτικά, το 11% αδικήματα κατά της σωματικής ακεραιότητας και το 15% κάποιο από τα αδικήματα των άλλων κατηγοριών.

Όσον αφορά τις διάφορες οικογενειακές μορφές, αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας τέλεσαν το 63% των ανηλίκων που ζούσαν σε οικογένειες τυπικής μορφής, το 57% των ανηλίκων που ζούσαν σε μονογονεϊκές οικογένειες και το 49% των ανηλίκων που ζούσαν σε ανασυγκροτημένες οικογένειες ή με απώτερους συγγενείς. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι συσχετίσεις των κατηγοριών αδικημάτων με την οικονομική κατάσταση των οικογενειών των ανηλίκων. Δηλαδή, το 77% των ανηλίκων που προέρχονταν από οικογένειες «κακής» οικονομικής κατάστασης τέλεσαν αξιόποινες πράξεις κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας, ενώ το ποσοστό τέλεσης αδικημάτων αυτής της κατηγορίας μειώνεται στο 58% για τους ανηλίκους που προέρχονταν από οικογένειες με «μέτρια» οικονομική κατάσταση και στο 41% για τους ανηλίκους που προέρχονταν από οικογένειες με «καλή» οικονομική κατάσταση. Το ποσοστό των ανηλίκων που προέρχονταν από οικογένειες «κακής» οικονομικής κατάστασης και τέλεσαν κάποιο αδίκημα σχετικά με τα ναρκωτικά είναι 10%, το ποσοστό τέλεσης αδικημάτων αυτής της κατηγορίας για τους ανηλίκους που προέρχονταν από οικογένειες «μέτριας»

οικονομικής κατάστασης αυξάνεται στο 13%, ενώ το ποσοστό των ανηλίκων που προέρχονταν από οικογένειες «καλής» οικονομικής κατάστασης και τέλεσαν αδικήματα αυτής της κατηγορίας αυξάνεται στο 29%. Αξιοσημείωτο είναι δε ότι όλοι οι ανήλικοι που προέρχονταν από οικογένειες «καλής» οικονομικής κατάστασης και τέλεσαν αδικήματα σχετικά με τα ναρκωτικά ήταν θύματα ψυχολογικής κακοποίησης. Το ποσοστό των ανηλίκων που προέρχονταν από οικογένειες «κακής» οικονομικής κατάστασης και τέλεσαν αδικήματα κατά της σωματικής ακεραιότητας είναι 3%, ενώ το ποσοστό τέλεσης αδικημάτων αυτής της κατηγορίας αυξάνεται για τους ανηλικούς που προέρχονταν από οικογένειες «καλής» οικονομικής κατάστασης στο 12% και για τους ανηλικούς που προέρχονταν από οικογένειες «μέτριας» οικονομικής κατάστασης στο 14%. Η οικογενειακή υποστήριξη σχετίστηκε εντονότερα με τα αδικήματα σχετικά με τα ναρκωτικά, καθώς το 41% των ανηλίκων που τέλεσαν αδικήματα αυτής της κατηγορίας έλαβαν οικογενειακή υποστήριξη μετά την κακομεταχείριση. Το ποσοστό των ανηλίκων που έλαβαν οικογενειακή υποστήριξη μειώνεται στο 33% για τους ανηλικούς που τέλεσαν αδικήματα κατά της σωματικής ακεραιότητας και στο 14% για τους ανηλικούς που τέλεσαν αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας.

Οι λίγες περιπτώσεις υποστήριξης από αρμόδιους φορείς σχετίζονται εντονότερα με τις αξιόποινες πράξεις κατά της σωματικής ακεραιότητας. Δηλαδή, από τους ανηλικούς που τέλεσαν αδικήματα αυτής της κατηγορίας, υποστήριξη από αρμόδιους φορείς έλαβε το 33%, ενώ από τους ανηλικούς που τέλεσαν αξιόποινες πράξεις κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας, υποστήριξη από αρμόδιους φορείς έλαβε το 15% και από τους ανηλικούς που τέλεσαν αδικήματα σχετικά με τα ναρκωτικά, υποστήριξη από αρμόδιους φορείς έλαβε το 12%. Το υψηλότερο ποσοστό συναναστροφής με άτομα του κοινωνικού περιθωρίου καταγράφεται για τους ανηλικούς που τέλεσαν αδικήματα σχετικά με τα ναρκωτικά (88%), ενώ το ποσοστό συναναστροφής με άτομα του κοινωνικού περιθωρίου μειώνεται στο 78% για τους ανηλικούς που τέλεσαν αξιόποινες πράξεις κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας και μειώνεται ακόμη περισσότερο (58%) για τους ανηλικούς που τέλεσαν αξιόποινες πράξεις κατά της σωματικής ακεραιότητας. Είναι ενδεικτικά τα συγκεκριμένα ευρήματα της πολύ έντονης συσχέτισης μεταξύ της κακομεταχείρισης, της συναναστροφής με άτομα του κοινωνικού περιθωρίου και της σχετιζόμενης με τα ναρκωτικά παραβατικότητας σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (Ireland and Widom, 1994). Σε όλες τις περιοχές κυριαρχούν οι αξιόποινες πράξεις κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας, παρουσιάζονται όμως ορισμένες αξιοσημείωτες διαφορές. Δηλαδή, αξιόποινες πράξεις κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας τέλεσαν το 68% εξ όσων έμεναν στην Αθήνα, το 62% εξ όσων έμεναν στα Ανατολικά Προάστια, το 59% εξ όσων έμεναν στα Δυτικά Προάστια και τη Δυτική Αττική, το 49% εξ όσων έμεναν στα Βόρεια Προάστια και το 43% εξ όσων έμεναν στα Νότια Προάστια. Για τα αδικήματα σχετικά με τα ναρκωτικά, το υψηλότερο ποσοστό καταγράφεται στα Νότια Προάστια με 43%, ακολουθούν τα Δυτικά Προάστια και η Δυτική Αττική με 15%, τα Ανατολικά Προάστια με 12%, η Αθήνα με 11% και τα Βόρεια Προάστια με 8%. Το υψηλότερο ποσοστό τέλεσης αδικημάτων κατά της σωματικής ακεραιότητας καταγράφεται στα Βόρεια Προάστια με 30%, ακολουθούν τα Νότια Προάστια με 14%, τα Δυτικά Προάστια και η Δυτική Αττική με 11% και η Αθήνα με 7%.

Το 88% των αξιόποινων πράξεων που τελέστηκαν από ανηλίκους ηλικίας 9 έως 13 ετών ήταν αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας, ενώ το ποσοστό των αδικημάτων αυτής της κατηγορίας μειώνεται στο 54% του συνόλου των αξιόποινων πράξεων που τελέστηκαν από ανηλίκους ηλικίας 14 έως 17 ετών. Όσον αφορά τις αξιόποινες πράξεις σχετικά με τα ναρκωτικά, η υψηλότερη αναλογία σημειώνεται για το 16^ο έτος της ηλικίας με το 29% των αξιόποινων πράξεων που τελέστηκαν σε αυτήν την ηλικία να σχετίζονται με τα ναρκωτικά και ακολουθεί το 17^ο έτος της ηλικίας με 23%. Τα περισσότερα αδικήματα κατά της σωματικής ακεραιότητας αφορούν το 17^ο έτος της ηλικίας, με το 18% των αξιόποινων πράξεων που τελέστηκαν σε αυτή την ηλικία να είναι κατά της σωματικής ακεραιότητας και ακολουθεί το 15^ο έτος της ηλικίας με ποσοστό 11%.

6. Συζήτηση

Εκκινώντας από το προφίλ των ανηλίκων, το οποίο σκιαγραφείται μέσω των αποτελεσμάτων της έρευνας, πρέπει συμπερασματικά να επισημανθούν τα εξής: i) Τα συνηθέστερα είδη κακομεταχείρισης για τους ανηλίκους του δείγματος ήταν κατά σειρά η παραμέληση, η ψυχολογική κακοποίηση και ο συνδυασμός αυτών. Υπεύθυνοι για την παραμέληση ήταν συνήθως και οι δύο γονείς, το ίδιο ισχύει και για τις περιπτώσεις που η παραμέληση συνδυάστηκε με την ψυχολογική κακοποίηση, ενώ, για τις περιπτώσεις ψυχολογικής κακοποίησης υπεύθυνος ήταν συνήθως ένας από τους δύο γονείς, στις περισσότερες περιπτώσεις ο πατέρας του ανηλίκου. ii) Η χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών αφορούσε το 1/4 των ανηλίκων του δείγματος. Η σχέση των παραμελημένων ανηλίκων με το εκπαιδευτικό σύστημα είναι άκρως προβληματική, καθώς σε πολλές περιπτώσεις το επίπεδο εκπαίδευσης είναι μηδενικό και σε αρκετές περιπτώσεις η σχολική φοίτηση έχει διακοπεί πρόωρα. Αντιθέτως, η εικόνα σχετικά με το επίπεδο εκπαίδευσης και την επαφή με το εκπαιδευτικό σύστημα είναι καλύτερη για τα θύματα ψυχολογικής κακοποίησης ή ψυχολογικής κακοποίησης και παραμέλησης, αφού οι περιπτώσεις μηδενικού επιπέδου εκπαίδευσης και οι περιπτώσεις που έχει διακοπεί η σχολική φοίτηση είναι αναλογικά αρκετά λιγότερες. iii) Οι περισσότεροι παραμελημένοι ανήλικοι προέρχονται από τυπικές και μονογονεϊκές οικογένειες των οποίων η οικονομική κατάσταση ήταν συνήθως «μέτρια» ή «κακή». Οι οικογένειες των ανηλίκων θυμάτων ψυχολογικής κακοποίησης ήταν συνήθως μη τυπικής μορφής, στην πλειονότητα των περιπτώσεων μονογονεϊκές και η οικονομική κατάσταση αυτών των οικογενειών ήταν συνήθως «μέτρια» ή «καλή». Κυρίως μονογονεϊκές ήταν και οι οικογένειες των ανηλίκων που είχαν υποστεί τόσο ψυχολογική κακοποίηση όσο και παραμέληση, ενώ η οικονομική κατάσταση αυτών των οικογενειών ήταν συνήθως «μέτρια» ή «κακή». Για την ομάδα των ανηλίκων που είχαν υποστεί τόσο ψυχολογική κακοποίηση όσο και παραμέληση καταγράφηκαν οι περισσότερες περιπτώσεις συμβίωσης με απώτερους συγγενείς. Η οικογενειακή υποστήριξη μετά την κακομεταχείριση ήταν εν γένει σπάνια και αφορούσε κυρίως τα θύματα ψυχολογικής κακοποίησης. iv) Η υποστήριξη από αρμόδιους φορείς ήταν αρκετά σπάνια και οι λίγες περιπτώσεις αφορούσαν κυρίως θύματα παραμέλησης ή θύματα παραμέλησης και ψυχολογικής κακοποίησης. Η συναναστροφή των ανηλίκων με άτομα του κοινωνικού περιθωρίου ήταν ιδιαίτερος συχνή ασχέτως του είδους της κακομεταχείρισης, συχνότερη όμως για τους

παραμελημένους ανηλίκους. Η πλειονότητα τόσο των παραμελημένων ανηλίκων όσο και των ψυχολογικά κακοποιημένων ανηλίκων, αλλά και των ανηλίκων που ήταν παραμελημένοι και ψυχολογικά κακοποιημένοι έμεναν σε δήμους των Δυτικών Προαστίων και της Δυτικής Αττικής και στο Δήμο Αθηναίων. ν) Η ηλικία τέλεσης για τους παραμελημένους ανηλίκους εκτείνεται σε ένα μεγάλο ηλικιακό εύρος (9-17 έτη), όμως τα περισσότερα αδικήματα τελέστηκαν μεταξύ 14^{ου} και 17^{ου} έτους και ιδίως κατά την κορύφωση της εφηβείας (15^ο και 16^ο έτος). Οι αξιόποινες πράξεις που τελέστηκαν από τα θύματα ψυχολογικής κακοποίησης, καθώς και από τα θύματα ψυχολογικής κακοποίησης και παραμέλησης, εντοπίζονται μεταξύ 13^{ου} και 17^{ου} έτους και κυρίως στο 15^ο έτος. Οι περισσότερες αξιόποινες πράξεις των παραμελημένων ανηλίκων ήταν αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας (μεταξύ των οποίων απαντάται και η κλοπή κατά συναυτουργία, η οποία είναι με μεγάλη διαφορά το αδίκημα με τις περισσότερες καταγραφές για τους παραμελημένους ανηλίκους), αδικήματα σχετικά με τα ναρκωτικά και σε λίγες περιπτώσεις αδικήματα των υπόλοιπων κατηγοριών. Οι ψυχολογικά κακοποιημένοι ανήλικοι και οι ανήλικοι που ήταν θύματα ψυχολογικής κακοποίησης και παραμέλησης τέλεσαν επίσης, κυρίως, αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας, όμως η ψυχολογική κακοποίηση συσχετίστηκε έντονα και με τα αδικήματα σχετικά με τα ναρκωτικά και με τα αδικήματα κατά της σωματικής ακεραιότητας.

Βάσει των πορισμάτων της έρευνας το δείγμα της μπορεί να χωριστεί σε δύο ομάδες, οι αξιόποινες πράξεις των οποίων ερμηνεύονται καλύτερα μέσω διαφορετικών προσεγγίσεων. Η κυρίαρχη ομάδα περιλαμβάνει τους παραμελημένους ανηλίκους που τέλεσαν αξιόποινες πράξεις όλων των κατηγοριών αδικημάτων που αναφέρθηκαν, κυριαρχούν όμως μεταξύ αυτών με μεγάλη διαφορά τα αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας. Δράστες της παραμέλησης ήταν συνήθως και οι δύο γονείς των ανηλίκων. Το μηδενικό μορφωτικό επίπεδο και η πρόωγη εγκατάλειψη του σχολείου δεν ήταν σπάνια φαινόμενα για τους παραμελημένους ανηλίκους. Οι οικογένειες αυτών των ανηλίκων συχνά αντιμετώπιζαν οικονομικές δυσκολίες, που σε αρκετές περιπτώσεις έφταναν μέχρι τα σοβαρά οικονομικά προβλήματα. Σε αυτές τις οικογένειες η απουσία της οποιασδήποτε υποστηρικτικής προσπάθειας του ανήλικου θύματος εκ μέρους των άλλων μελών της οικογένειάς ήταν ο κανόνας και καταγράφηκαν λίγες εξαιρέσεις. Σε κοινωνικό επίπεδο, οι περισσότεροι παραμελημένοι ανήλικοι είχαν συναναστραφεί με άτομα του κοινωνικού περιθωρίου και μάλιστα πολλές εκ των αξιόποινων πράξεων τελέστηκαν κατά συναυτουργία με άλλα πρόσωπα. Επίσης, πρέπει να επισημανθεί ότι η πλειονότητα αυτών των ανηλίκων έμεναν σε ορισμένες από τις πλέον υποβαθμισμένες περιοχές της Αττικής.

Οι έντονα εξατομικευμένες προσεγγίσεις που προσπαθούν να ερμηνεύσουν την παραβατική συμπεριφορά σχεδόν αποκλειστικά ως απότοκο της κακομεταχείρισης και επικεντρώνονται είτε στις ψυχολογικές και ενίοτε στις βιολογικές συνέπειες της κακομεταχείρισης είτε στην επανάληψη κάποιας κακοποιητικής συμπεριφοράς από το θύμα της, δεν ερμηνεύουν με ευχέρεια την εικόνα που προκύπτει μέσω της

συγκεκριμένης έρευνας για τους παραμελημένους ανηλίκους¹⁶. Αντίθετα, αυτό που προκύπτει είναι ότι τα θύματα παραμέλησης αντιμετώπιζαν κοινωνικές και οικονομικές δυσκολίες και τέλεσαν ως επί το πλείστον αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας. Συνεπώς, φαίνεται μάλλον ορθότερο να αναζητηθεί η ερμηνεία της παραβατικής συμπεριφοράς αυτών των ανηλίκων σε προσεγγίσεις που λαμβάνουν εξ αρχής υπόψη παραμέτρους όπως οι οικογενειακές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες εντός των οποίων μεγάλωναν τα θύματα της παραμέλησης.

Από την άλλη, οι θεωρίες των κοινωνικών δεσμών (social bonds theory) και των δραστηριοτήτων ρουτίνας (routine activities theory) εντοπίζουν ένα βασικό μέρος του προβλήματος, όμως αρνούνται να κοιτάξουν πέρα από αυτό και να προσδώσουν την αρμόζουσα βαρύτητα στις άλλες παραμέτρους¹⁷. Δηλαδή, ο ανεπαρκής έλεγχος και η ελλιπής επίβλεψη των ανηλίκων εκ μέρους των γονέων είναι, συνήθως, στοιχεία εγγενή της παραμέλησης, που όντως μπορούν να οδηγήσουν τον ανήλικο σε διάφορες ακατάλληλες συναναστροφές και συχνά σε μέρη όπου οι συνθήκες είναι ιδανικές για την τέλεση κάποιας αξιόποινης πράξης¹⁸.

Αν λοιπόν, ο ανεπαρκής έλεγχος και η ελλιπής επίβλεψη εκ μέρους των γονέων είναι η κυρίαρχη αιτία εκδήλωσης παραβατικών συμπεριφορών εκ μέρους των παραμελημένων ανηλίκων, δημιουργείται αναπόφευκτα το ερώτημα σχετικά με τις αιτίες της γονεϊκής συμπεριφοράς. Αυτό το ερώτημα απαντάται από τα πορίσματα της έρευνας. Δηλαδή, οι αξιόποινες πράξεις των παραμελημένων ανηλίκων και κυρίως οι αξιόποινες πράξεις κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας δεν σχετίστηκαν έντονα μόνο με την κακομεταχείριση και από τους δύο γονείς και με την έλλειψη οικογενειακής υποστήριξης, αλλά και με την κακή οικονομική κατάσταση της οικογένειας, η οποία βρίσκεται συχνά στον πυρήνα της παραμέλησης, καθώς εξαιτίας αυτής της κακής οικονομικής κατάστασης αναγκάζεται ο γονέας να παραμελήσει διάφορες ανάγκες του ανήλικου τέκνου του (Σχετικά με αυτά τα πορίσματα βλ. προηγ. σελ. 11-13). Περαιτέρω, η παραμέληση σχετίζεται έντονα και με άλλα χαρακτηριστικά, όπως το μηδενικό μορφωτικό επίπεδο, την εγκατάλειψη του σχολείου, τη διαβίωση σε περιοχές με χαμηλό βιοτικό επίπεδο και την έντονη συναναστροφή με άτομα του κοινωνικού περιθωρίου (σχετικά με αυτά τα πορίσματα βλ. προηγ. σελ. 12-13).. Επομένως, οι παραμελημένοι ανήλικοι, προερχόμενοι κυρίως από τις κατώτερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις, συχνά μεγαλώνουν σε άσχημες συνθήκες και υπό καθεστώς κοινωνικού αποκλεισμού.

¹⁶ Οι ατομοκεντρικές προσεγγίσεις που έχουν αξιοποιηθεί ευρέως μέχρι σήμερα για τη μελέτη της σχέσης κακομεταχείρισης και παραβατικότητας ανηλίκων είναι οι εξής: ο κύκλος της βίας (the cycle of violence) (Widom, 1989), η βιοκοινωνική εγκληματολογία (biosocial criminology) (Ellis, 2003), η αγχώδης μετατραυματική διαταραχή (post-traumatic stress disorder) (Fox, et al., 2015), η θεωρία της προσκόλλησης (attachment theory) (Kenny, et al., 2014), η θεωρία της κοινωνικής μάθησης (social learning theory) (Felson and Lane, 2009) και η γενική θεωρία της έντασης (general strain theory) (Watts and McNulty, 2013).

¹⁷ Η θετική σχέση κακομεταχείρισης και παραβατικότητας είναι αποτέλεσμα ανεπαρκούς γονεϊκού ελέγχου σύμφωνα με έρευνες που έχουν εξετάσει τόσο τη θεωρία των κοινωνικών δεσμών (Watts, 2017) όσο και τη θεωρία των δραστηριοτήτων ρουτίνας (Falshaw, 2005).

¹⁸ Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγουν έρευνες (βλ. την ανωτέρω παραπομπή) που εξέτασαν τη θετική σχέση κακομεταχείρισης –ιδίως της παραμέλησης- και της παραβατικότητας υπό το πρίσμα του ελέγχου της συμπεριφοράς των ανηλίκων.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός που βιώνουν αυτοί οι ανήλικοι δεν είναι παροδικός και αναστρέψιμος, αλλά έχει μετατραπεί σταδιακά σε μόνιμο χαρακτηριστικό ορισμένων κοινωνικών ομάδων, όπως οι πρόσφυγες, οι οικονομικοί μετανάστες και οι Ρομά και η ένταση του διαρκώς αυξάνεται. Οι ανήλικοι του δείγματος, λοιπόν, καλούνται να επιβιώσουν σε μια κοινωνία εντός της οποίας από τη μια, οι προνοιακές δομές φθίνουν και από την άλλη, οι κυρίαρχες επιταγές του νεοφιλελευθερισμού, δηλαδή ο ανταγωνισμός και η ατομικότητα, μετατρέπονται σταδιακά και μεθοδικά σε ανυπέβλητες πολιτισμικές αξίες. Αυτοί οι ανήλικοι αποκόπτονται μεθοδικά, ως φορείς συγκεκριμένων χαρακτηριστικών, από τον κοινωνικό ιστό, ενώ η κρατική μέριμνα δεν εξασφαλίζει για αυτούς ούτε καν την παρακολούθηση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Οι βιοτικές ανάγκες και η θέληση για επιβίωση και πρόοδο εντός αυτής της κοινωνίας τους οδηγούν από μικρή ηλικία σε κάθε είδους νόμιμες και παράνομες δραστηριότητες, ενώ παράλληλα, οι ευκαιρίες, όχι για κοινωνική ανέλιξη, αλλά για αξιοπρεπή διαβίωση μέσω συμβατικών και κοινωνικά αποδεκτών δραστηριοτήτων είναι από ελάχιστες έως ανύπαρκτες. Ο συνδυασμός αυτών των στοιχείων, στο πλαίσιο της κοινωνίας της ύστερης νεωτερικότητας, που σύμφωνα με τις σχετικές αναλύσεις (βλ. Bauman, 2009: 124 κ.ε., Garland, 2001: 106 κ.ε.) προσπαθεί όχι να εντάξει τους κοινωνικά αποκλεισμένους και να αμβλύνει τις κοινωνικές ανισότητες, αλλά να τους περιθωριοποιήσει ακόμη περισσότερο και να εξασφαλίσει από τη μια την ασφάλεια των ευυπόληπτων πολιτών και της ιδιοκτησίας τους και από την άλλη τη λειτουργία του κρατικού μηχανισμού σύμφωνα με αναλύσεις κόστους οφέλους και μακριά από πολυδάπανες προνοιακές παρεμβάσεις, οδηγεί τους παραμελημένους ανήλικους στην παραβατικότητα και κυρίως στα αδικήματα κατά της περιουσίας και της ιδιοκτησίας.

Όταν λοιπόν, παρουσιάζεται η εικόνα του φαινομένου στο πλαίσιο της σύγχρονης πραγματικότητας και δεν επιχειρείται η –ανώφελη και διαστρεβλωτική– απόσπαση των φαινομένων που μελετήθηκαν από το κοινωνικό γίγνεσθαι της Ελλάδας σήμερα, γίνεται αντιληπτό ότι η πλειονότητα των παραμελημένων ανηλίκων δεν ήταν μόνο παραμελημένοι, αλλά ήταν και φτωχοί, ήταν και κοινωνικά αποκλεισμένοι, ήταν και γενικώς αβοήθητοι. Αναρωτιέται λοιπόν κανείς, προσπαθώντας να ερμηνεύσει την παραβατική συμπεριφορά αυτών των ανηλίκων σε μια εποχή, που φέρει όλα τα χαρακτηριστικά που προαναφέρθηκαν, μήπως αυτοί οι ανήλικοι αποτελούν, εν τέλει, ένα από τα υποσύνολα των κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων της ύστερης νεωτερικότητας (Bauman, 2004: 5 κ.ε.). Μια στιγματισμένη ομάδα που συχνά τροφοδοτεί το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης και διαδραματίζει το ρόλο του αποδιοπομπαίου τράγου στο πλαίσιο της φοβικής κοινωνίας της διακινδύνευσης, όπου κυριαρχούν τα αιτήματα για περισσότερο έλεγχο, περισσότερη πειθαρχία και εντονότερο αποκλεισμό των μη αποδεκτών (βλ. ό.π.). Όσο ο στιγματισμός αυτών των ανηλίκων αναπαράγεται στις αντιλήψεις της κοινής γνώμης μέσω διάφορων πολιτικών φωνών και μέσω των Μ.Μ.Ε., τόσο θα απομακρύνεται η κοινωνία μας από την αναγνώριση και την ουσιαστική αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών των ανηλίκων. Άλλωστε, θεωρούμε ότι ο στιγματισμός και η «ετικετοποίηση» (labeling) χρειάζονται σώμα και το σώμα αυτό πρέπει όχι απλά να στιγματίζεται, αλλά ιδανικά να μην έχει τη δύναμη να σβήσει το στίγμα, να έχει μόνο

την αντοχή να πορεύεται μεταξύ δικαστικών διαδρόμων, καταστημάτων κράτησης και τηλεοπτικών οθονών.

Η δεύτερη ομάδα αποτελείται από τους ψυχολογικά κακοποιημένους ανηλίκους και από τους ανηλίκους που είχαν υποστεί κακομεταχείριση στην οποία υπήρχαν και στοιχεία ψυχολογικής κακοποίησης. Τα περισσότερα αδικήματα αυτής της ομάδας των ανηλίκων ήταν επίσης κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας· παράλληλα όμως οι ανήλικοι αυτής της ομάδας τελέσαν αρκετά συχνότερα, σε σύγκριση με τους ανηλίκους της πρώτης ομάδας και αδικήματα σχετικά με τα ναρκωτικά ή αδικήματα κατά της σωματικής ακεραιότητας. Δράστης της κακοποίησης αυτών των ανηλίκων ήταν συνήθως ένας από τους δύο γονείς. Οι οικογενειακές συνθήκες ανατροφής αυτών των ανηλίκων μπορούν να χαρακτηριστούν σε γενικές γραμμές ως καλύτερες σε σύγκριση με τις οικογενειακές συνθήκες ανατροφής των ανηλίκων της πρώτης ομάδας, καθώς η οικονομική κατάσταση των οικογενειών αυτών των ανηλίκων ήταν συνήθως «μέτρια» ή «καλή» και σπάνια «κακή» και η παροχή οικογενειακής υποστήριξης μετά την κακομεταχείριση αρκετά συχνότερη σε σύγκριση με τους ανηλίκους της πρώτης ομάδας. Επίσης, η σχέση αυτών των ανηλίκων με την εκπαίδευση ήταν γενικώς καλύτερη, καθώς το μορφωτικό τους επίπεδο ήταν κατά μέσο όρο υψηλότερο, σε σύγκριση με τους ανηλίκους της πρώτης ομάδας και οι περιπτώσεις διακοπής της σχολικής φοίτησης σαφώς λιγότερες. Η συναναστροφή με άτομα του κοινωνικού περιθωρίου ήταν συχνή και για αυτούς τους ανηλίκους, όχι όμως όσο συχνή ήταν για τους ανηλίκους της πρώτης ομάδας. Επιστρέφοντας, λοιπόν, στις ερμηνευτικές προσεγγίσεις φαίνεται ότι η παραβατική συμπεριφορά αυτών των ανηλίκων μπορεί να ερμηνευθεί ως αντίδραση του ανηλίκου στην κακοποίηση που υπέστη και προσεγγίζεται ευκολότερα μέσω των εξατομικευμένων θεωρήσεων της μελετώμενης σχέσης.

Προσεγγίσεις που θέτουν στο επίκεντρο της μελέτης του φαινομένου τις δυσμενείς σε γνωστικό και ψυχολογικό επίπεδο επιπτώσεις της ψυχολογικής κακοποίησης ερμηνεύουν με ευχέρεια ένα μέρος της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων της δεύτερης ομάδας¹⁹. Δηλαδή, η αναπαραγωγή λανθασμένων προτύπων και ο φόβος για την αναβίωση του τραύματος σε παρόμοιες ή και διαφορετικές καταστάσεις μπορούν να οδηγήσουν στην άσκηση λεκτικής ή σωματικής βίας. Επίσης, ο φόβος για την αναβίωση του τραύματος μπορεί να οδηγήσει και στην έντονη προσπάθεια αποφυγής προσώπων και καταστάσεων, σε πρώτη φάση μέσω της

¹⁹ Πρόκειται για τις εξής προσεγγίσεις: i) βιοκοινωνική εγκληματολογία: η παραβατικότητα είναι αποτέλεσμα των δυσμενών γνωστικών συνεπειών της κακοποίησης (Ellis, 2003), ii) ψυχολογικό τραύμα: η παραβατικότητα είναι αποτέλεσμα του ψυχολογικού τραύματος της κακοποίησης (Fox et al., 2015), iii) θεωρία της κοινωνικής μάθησης: η παραβατικότητα και ιδίως οι βίαιες παραβατικές συμπεριφορές μαθαίνονται μέσω της κακοποίησης και στη συνέχεια επαναλαμβάνονται από τους θυματοποιημένους ανηλίκους (Felson and Lane, 2009), iv) γενική θεωρία της έντασης: η παραβατικότητα είναι αποτέλεσμα της προσπάθειας του ανηλίκου θύματος να διαχειριστεί τα αρνητικά συναισθήματα που δημιουργήθηκαν εξαιτίας της κακοποίησης (Watts and McNulty, 2013) και v) διαφορική καταπίεση: η παραβατικότητα είναι ο τρόπος προσαρμογής του θύματος στην καταπίεση που βιώνει εξαιτίας της κακοποίησης (Kingston, et al., 2003).

έντονης συναναστροφής με πρόσωπα εκτός του οικογενειακού πλαισίου και στη συνέχεια, πιθανώς και μέσω της χρήσης εξαρτησιογόνων ουσιών.

Παρά τις αρκετές περιπτώσεις ψυχολογικά κακοποιημένων ανηλίκων που τέλεσαν αδικήματα σχετικά με τα ναρκωτικά και αδικήματα κατά της σωματικής ακεραιότητας, τα πορίσματα της έρευνας δείχνουν ότι και για τους ψυχολογικά κακοποιημένους ανηλίκους τα περισσότερα αδικήματα ήταν κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας. Συνεπώς, ακόμη κι αν δεχτεί κανείς τα όσα προαναφέρθηκαν σχετικά με την αναπαραγωγή συμπεριφορών και με το ψυχολογικό τραύμα, ένα μεγάλο μέρος της παραβατικότητας αυτών των ανηλίκων που αφορά τα αδικήματα κατά της περιουσίας και της ιδιοκτησίας δεν ερμηνεύεται επαρκώς. Επιπλέον, αξίζει να επισημανθεί, ότι αρκετές ψυχολογικές και βιολογικές προσεγγίσεις της σχέσης μεταξύ κακομεταχείρισης και παραβατικότητας αποτελούν πρωτίστως απόπειρες ερμηνείας της επανάληψης της αυτής -σωματικής, κυρίως- κακοποίησης και όχι απόπειρες ερμηνείας των κάθε είδους αξιόποινων πράξεων, που τελούν αυτοί οι ανήλικοι.²⁰ Επομένως, θεωρούμε ότι θα πρέπει η ερμηνεία των αξιόποινων πράξεων που τέλεσαν οι ανήλικοι που είχαν υποστεί ψυχολογική κακοποίηση, να αναζητηθεί σε ερμηνευτικές προσεγγίσεις που δεν συνδέουν συγκεκριμένα είδη κακομεταχείρισης με συγκεκριμένες αξιόποινες πράξεις.

Οι θεωρίες που κατορθώνουν να υπερβούν με επιτυχία το πρόβλημα της σύνδεσης της κακομεταχείρισης με συγκεκριμένες αξιόποινες πράξεις είναι η γενική θεωρία της έντασης (general strain theory) και η θεωρία της διαφορικής καταπίεσης (differential oppression theory). Η γενική θεωρία της έντασης το καταφέρνει μέσω της θεώρησης της ψυχολογικής κακοποίησης ως αιτίας της έντασης, που εξελίσσεται σε πρώτη φάση σε αρνητικά συναισθήματα και στη συνέχεια, οδηγεί στην εκδήλωση παραβατικών συμπεριφορών²¹. Δηλαδή, το είδος της αξιόποινης πράξης αποδεσμεύεται, μέσω της έντασης, από τα όρια των αναμενόμενων, βάσει της ψυχολογικής κακοποίησης, αξιόποινων πράξεων, όπως οι σωματικές βλάβες, οι φθορές, η εξύβριση και τα αδικήματα σχετικά με τα ναρκωτικά. Εφόσον δημιουργείται ένταση και εφόσον η ένταση ακολουθείται από αρνητικά συναισθήματα η αντίδραση του κακοποιημένου ανηλίκου μπορεί να είναι κάθε μορφής και να στρέφεται προς διάφορες κατευθύνσεις και γενικά αναγκάζεται να προσαρμοστεί (βλ. για τους πιθανούς τρόπους προσαρμογής των ανηλίκων στην ένταση Agnew, 2002. Watts and McNulty, 2013).

Όσον αφορά τη θεωρία της διαφορικής καταπίεσης, στη θέση της έντασης τοποθετείται η καταπίεση που ασκείται στον ανήλικο, δηλαδή η ψυχολογική

²⁰ Στην επανάληψη της κακοποίησης εστιάζουν τόσο οι βιοκοινωνικές (DiLalla et al., 1991) όσο και οι ψυχολογικές (Tabone et al., 2011) θεάσεις του κύκλου της βίας καθώς και η θεωρία της κοινωνικής μάθησης (Felson and Lane, 2009).

²¹ Το άγχος της ψυχολογικής κακοποίησης οδηγεί στη δημιουργία αρνητικών συναισθημάτων (κυρίως θυμού) στο ανήλικο θύμα και στη συνέχεια σε κάθε είδους παραβατικές συμπεριφορές (Agnew, 2002. Watts and McNulty, 2013). Διευκρινίζεται ότι η γενική θεωρία της έντασης (Agnew, 1992) βασίζεται μεν στην κλασική θεωρία της έντασης (Merton, 1938), διευρύνει όμως κατά πολύ το πεδίο εφαρμογής καθώς εξετάζει την ψυχική ένταση που βιώνει το άτομο σε κάθε προσπάθεια προσαρμογής σε αρνητικές ψυχικές καταστάσεις και όχι μόνο στην προσπάθεια προσαρμογής στη δυσαρμονία μεταξύ πολιτισμικών στόχων και πρόσβασης σε θεσμοποιημένα μέσα για την επίτευξή τους.

κακοποίηση είναι μια μορφή καταπίεσης που ασκείται από τους ενήλικες σε βάρος των ανηλίκων που βρίσκονται σε υποδεέστερη κοινωνικοοικονομική θέση και αναγκάζονται να προσαρμοστούν σε αυτή (Kingston, et al., 2003). Οι ψυχολογικά κακοποιημένοι ανήλικοι, που δεν αποδέχονται παθητικά αυτή τη μορφή καταπίεσης και αντιδρούν, είναι αυτοί που θα εκδηλώσουν παραβατική συμπεριφορά, χωρίς να απαιτείται η παραβατική συμπεριφορά να σχετίζεται άμεσα με τα χαρακτηριστικά της ψυχολογικής κακοποίησης. Έτσι οι πιθανοί τρόποι προσαρμογής, πέρα από την παθητική αποδοχή της καταπίεσης, που αναφέρονται από τους εμπνευστές της συγκεκριμένης θεωρίας περιλαμβάνουν ακριβώς την προσαρμογή μέσω της κακοποίησης των άλλων όπως: i) άσκηση παράνομης καταναγκαστικής εξουσίας (exercise of illegitimate coercive power), ii) χειραγώγηση των ομηλίκων (manipulation of one's peers, iii) εκδίκηση (retaliation) (Kingston, et al., 2003).. Επομένως το ανήλικο θύμα δεν αντιδρά στην καταπίεση που υφίσταται στρεφόμενο μόνο εναντίον των δραστών της κακομεταχείρισης και μόνο μέσω βίαιων συμπεριφορών, αλλά στρέφεται εναντίον όλης της κοινωνίας, των αρχών και των αξιών της προσπαθώντας να εκφράσει την αντίθεσή του με κάθε τρόπο και συχνά, μέσω της τέλεσης κάθε είδους αξιόποινων πράξεων (στο ίδιο ό.π.).

Σε μια κοινωνία όπως αυτή της ύστερης νεωτερικότητας (βλ. αναλυτικά σε Bauman, 1997: 2 κ.ε.. Garland, 2001: 78 κ.ε.. Giddens, 1991: 92 κ.ε.) όπου ο έλεγχος και η πειθαρχία ανάγονται σε υπέρτατες πολιτισμικές αξίες, και προσδίδεται στην ατομική ιδιοκτησία και στον υπερκαταναλωτισμό η αίγλη οικουμενικών αξιών, ενώ καταδικάζεται καθετί το διαφορετικό, οι ανήλικοι καλούνται να χειριστούν την καταπίεση της ψυχολογικής κακοποίησης. Παράλληλα, τα συμβατικά κανάλια έκφρασης της αντίδρασης τους, όπως η πολιτική δράση και η κάθε είδους δημιουργική ενασχόληση, είναι ως επί το πλείστον απαξιωμένα και μη προσβάσιμα μέσα στα ασφυκτικά πλαίσια των σύγχρονων κοινωνιών στις οποίες μεγαλώνουν. Σε αυτές τις συνθήκες οι αξιόποινες πράξεις των ψυχολογικά κακοποιημένων ανηλίκων μπορεί να συνιστούν τρόπους αντίδρασης στο κοινωνικό status quo. Συνεπώς, όταν η καταπίεση εντός και εκτός σπιτιού γίνεται αφόρητη, ο ανήλικος αντιδρά και η αντίδραση αυτή δεν στρέφεται πλέον μόνο εναντίον του δράστη της κακοποίησης, αλλά εναντίον όλης της κοινωνίας, των αρχών και των αξιών της, εναντίον μιας δυσβάστακτης συμβατικότητας, που αντί να προωθεί τη δημιουργικότητα των ανηλίκων, σπεύδει να ετικετοποιήσει και να καταδικάσει. Έτσι, μπορεί να απομακρύνεται από αυτήν την κοινωνία με διάφορους τρόπους (μέσω της συναναστροφής με άτομα του κοινωνικού περιθωρίου, της χρήσης ναρκωτικών ή κάθε είδους παραβατικών συμπεριφορών). Το μεγαλύτερο μέρος της παραβατικότητας των ανηλίκων αυτής της ομάδας επομένως αποτελεί μάλλον μια προσπάθεια αντίδρασης, μια κραυγή ενάντια στην καταπίεση που τους πνίγει.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, Ε. (2004). «Κακοποίηση-παραμέληση του παιδιού και παραβατικότητα: Συγκοινωνούντα δοχεία;». *Ψυχολογία* 11: 141-161.

- Bauman, Z. (2009). *Ρευστοί Καιροί: Η ζωή την εποχή της αβεβαιότητας* (μετ. Γεώργιος Κ.). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γασπαρινάτου, Μ. (2015). *Επικινδυνότητα και νεανική παραβατικότητα: διαστάσεις και επανορθωτικές στην κοινωνία της διακινδύνευσης.*, Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ), Σχολή Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Νομικής, Τομέας Ποινικών Επιστημών. <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/36534>
- Γεωργούλας, Στρ. (2010). ««Νέου» και «Εγκλημα»». Στο Γιοβάνογλου, Σ. (επιμ.), *Ο ανήλικος ως θύμα – Ο ανήλικος ως δράστης και κρατούμενος* (27-54). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Δασκαλάκης, Η., (1975). «Η εγκληματολογική σημασία του σκοτεινού αριθμού της εγκληματικότητας» *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 25: 370-384.
- Δημόπουλος, Χ., (2021). *Ανακριτική*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Δημόπουλος, Χ., (2022). *Εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Ζαγούρα, Π. και Κρανιδιώτη, Μ., (2016). «Ανήλικος θύμα και δράστης: Η «συστημική διασταύρωση» για τους ανήλικους μέσα από τη μελέτη μιας ατομικής περίπτωσης (case study)». Στο Γασπαρινάτου, Μ. (επιμ.), *Εγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης*. Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Νέστορα Κουράκη, Α' τόμος (1955-1983). Αθήνα-Κομοτηνή: εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Ζαραφονίτου, Χρ., (1995) *Εμπειρική Εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Θεμελή, Ό., (2014). *Τα παιδιά καταθέτει. Η δικανική εξέταση ανήλικων μαρτύρων θυμάτων σεξουαλικής κακοποίησης*. Αθήνα: Τόπος.
- Ιντζεσίλογλου, Ν., (2007). «Κοινωνικοποίηση των νέων και παραβατικότητα». Στο Βαϊραμίδου, Σ., (επιμ.). *Πρακτικά Ημερίδας: Παραβατικότητα και Σχολείο* (74-78). Θεσσαλονίκη: εκδ. Αφοί Κυριακίδη.
- Ίσαρη, Φ. και Πούρκος, Μ., (2015). *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας*. Αθήνα: Εκδόσεις ΣΕΑΒ.
- Καρύδης, Β., (2004). *Η αθέατη εγκληματικότητα. Εθνική Θυματολογική Έρευνα*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα.
- Καρύδης, Β., (2010). *Όψεις κοινωνικού ελέγχου στην Ελλάδα. Ηθικοί πανικοί, ποινική δικαιοσύνη*. Αθήνα-Κομοτηνή: εκδ. Αντ. Σάκκουλα.
- Κοσμάτος, Κ., (2020). *Δίκαιο Ανηλίκων. Θεωρία και Πράξη*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Κοσμάτος, Κ., (2025). *Δίκαιο Ανηλίκων. Θεωρία και Πράξη*. 3^η Έκδοση. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Κουλούρης, Ν., (2009). *Επιτήρηση και ποινική δικαιοσύνη. Οι εναλλακτικές κυρώσεις και η διασπορά της φυλακής*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Κουράκης, Ν., (2013). *Δίκαιο παραβατικών ανηλίκων*. 2^η έκδοση. Αθήνα-Κομοτηνή: εκδ. Σάκκουλα.

- Νικολαΐδης, Γ., (2009). «Μορφές και Χαρακτηριστικά της Βίας κατά των Παιδιών: Θεωρητικοί Μετασχηματισμοί και Σύγχρονα Δεδομένα». Στο Νικολαΐδης, Γ., Σταυριανάκη, Μ., (επιμ.). *Βία στην οικογένεια. Τεκμηριωμένη πρακτική και τεκμήρια από την πρακτική* (21-93). Αθήνα: ΚΨΜ.
- Παρασκευόπουλος, Ι., (1993). *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας*, τόμος Α'. Αθήνα: ιδιωτική έκδοση.
- Τσιώλης, Γ., (2013). «Η σχέση ποιοτικής και ποσοτικής προσέγγισης στην κοινωνική έρευνα: από τη θέση περί 'ριζικής ασυμβατότητας' στο συνδυασμό ή τη συμπληρωματικότητα των προσεγγίσεων». Στο Πουρκός, Μ., (επιμ.). *Δυνατότητες και όρια της μείξης των μεθοδολογιών στην κοινωνική και εκπαιδευτική έρευνα* (271-292). Αθήνα: Ίων.
- Χάιδου, Α., (2021). *Εγκληματικότητα Ανηλίκων. Αιτιολογικές προσεγγίσεις, πρόληψη και κοινωνικός έλεγχος*. 3^η έκδοση. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Ξενόγλωσση

- Agnew, R., (1992). "Foundation for a general strain theory of crime and delinquency". *Criminology*, 30.1: 47-88.
- Agnew, R., (2002). "Experienced, vicarious, and anticipated strain: An exploratory study on physical victimization and delinquency". *Justice Quarterly*, 19.4: 603-632.
- Bandura, A., (1978). "A Social learning theory of aggression". *Journal of Communication*, 28.3: 12-29.
- Bauman, Z., (1997). *Postmodernity and its discontents*. Oxford UK: Polity Press.
- Bauman, Z., (2004). *Wasted lives: Modernity and its outcasts*. Oxford UK: Polity Press.
- Bernburg, J. G. and Krohn, M. D., (2003). "Labeling, life chances, and adult crime: The direct and indirect effects of official intervention in adolescence on crime in early adulthood". *Criminology*, 41.4: 1287-1318.
- Brezina, T., (1998). "Adolescent maltreatment and delinquency: The question of intervening processes". *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 35.1: 71-99.
- Bryman, A., (2012). *Social Research Methods*. 4th ed. Oxford: Oxford University Press.
- Burton, D., (2008). "An exploratory evaluation of the contribution of personality and childhood sexual victimization to the development of sexually abusive behavior". *Sexual Abuse*, 20.1: 102-115.
- Corlis, M. and Damashek, A., (2019). "Examining parental factors as moderators between maltreatment and adolescent delinquency". *Journal of Interpersonal Violence*, 36: 17-18.

- Corti, L., Foster, J. and Thompson, P., (1995). “Archiving qualitative research data”. *Social Research Update*, 10. <https://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU10.html>
- Crow, I. and Semmens N., (2006). *Researching Criminology*. Open University Press.
- Currie, J., and Tekin. E., (2012). “Understanding the cycle childhood maltreatment and future crime”. *Journal of Human Resources*, 47.2: 509-549.
- Denzin, N., (2017). *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods*. Transaction Publishers.
- DiLalla, L. and Gottesman, I., (1991). “Biological and genetic contributors to violence: Widom's untold tale”. *Psychological Bulletin*, 109.1: 125-129.
- Ellis, L., (2003). “Biosocial theorizing and criminal justice policy”. Στο Somit, A., and Peterson, S. (επιμ.). *Human Nature and Public Policy: An Evolutionary Approach: An Evolutionary Approach* (97-120). New York: Palgrave Macmillan US.
- Falshaw, L., (2005). “The link between a history of maltreatment and subsequent offending behavior”. *Probation Journal*, 52.4: 423-434.
- Felson, R. and Lane, K., (2009). “Social learning, sexual and physical abuse, and adult crime”. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 35.6: 489-501.
- Ferguson, C., San Miguel, C. and Hartley, R., (2009). “A multivariate analysis of youth violence and aggression: The influence of family, peers, depression, and media violence”. *The Journal of pediatrics*, 155.6: 904-908.
- Finkelhor, D., (1995). “The victimization of children: A developmental perspective”. *American journal of Orthopsychiatry*, 65.2: 177-193.
- Finnegan, R., (1978). “Do the Police Make Decisions”. Στο: Baldwin, J. and Bottomley, A. (επιμ.). *Criminal Justice, Selected Readings* (64-70). London: Martin Robertson.
- Fox, B., et al., (2015). “Trauma changes everything: Examining the relationship between adverse childhood experiences and serious, violent and chronic juvenile offenders”. *Child Abuse & Neglect*, 46: 163-173.
- Garland, D., (2001). *The culture of control: crime and social order in contemporary society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Giddens, A., (1991). *The Consequences of Modernity*. Polity Press.
- Goodkind, S., et al., (2013). “From child welfare to juvenile justice: Race, gender, and system experiences”. *Youth violence and juvenile justice*, 11.3: 249-272.
- Hatzichristou, C. and Papadatos, Y., (1993). “Juvenile delinquents' perceptions of childhood parental rearing patterns”. *Child Abuse & Neglect*, 17.4: 487-494.
- Ireland T. and Widom, C., (1994). “Childhood victimization and risk for alcohol and drug arrests”. *International Journal of the Addictions*, 29.2: 235-274.

- Jung, H., et al., (2018). “Does educational success mitigate the effect of child maltreatment on later offending patterns?”. *Journal of Interpersonal Violence*: 1833-1855.
- Kenny, D., Blacker S. and Allerton, M., (2014). “Reculer pour mieux sauter: A review of attachment and other developmental processes inherent in identified risk factors for juvenile delinquency and juvenile offending”. *Laws*, 3.3: 439-468.
- Kingston, B., Regoli, B. and Hewitt, J., (2003). “The theory of differential oppression: A developmental-ecological explanation of adolescent problem behavior”. *Critical Criminology*, 11.3: 237-260.
- Malvaso, C., et al., (2018). “The maltreatment-violence link: Exploring the role of maltreatment experiences and other individual and social risk factors among young people who offend”. *Journal of Criminal Justice*, 55: 35-45.
- Merton, R., (1938). “Social Structure and Anomie”. *American Sociological Review*, 3: 672–682.
- Newton, S. and Gerrits, J., (2011). *Straight Talk About: Child Abuse*. Crabtree Publishing Company.
- Platt, S., (2016). “Is physical abuse, neglect, or a combination of both more predictive of delinquent behavior in a high-risk population?”. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 25.2: 145-163.
- Tabone, J., et al., (2011). “Developmental trajectories of behavior problems among children who have experienced maltreatment: Heterogeneity during early childhood and ecological predictors”. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 19.4: 204-216.
- Thornberry, T., Ireland, T. and Smith, C., (2011). “The importance of timing: The varying impact of childhood and adolescent maltreatment on multiple problem outcomes”. *Development and Psychopathology*, 13.4: 957-979.
- Topitzes, J., Mersky, J. and Reynolds, A., (2011). “Child maltreatment and offending behavior: Gender-specific effects and pathways”. *Criminal Justice and Behavior*, 38.5: 492-510.
- Wall, A. and Barth, R., (2005). “Aggressive and delinquent behavior of maltreated adolescents: Risk factors and gender differences”. *Stress, Trauma, and Crisis*, 8.1: 1-24.
- Watts, S., (2017). “The link between child abuse and neglect and delinquency: Examining the mediating role of social bonds”. *Victims & Offenders*, 12.5: 700-717.
- Watts, S. and McNulty, T., (2013). “Childhood abuse and criminal behavior: Testing a general strain theory model”. *Journal of Interpersonal Violence*, 28.15: 3023-3040.
- Widom, C., (1989). “The cycle of violence”. *Science*, 244.4901: 160-166.

- Wiig, J., Tuell, J. and Heldman, J., (2013). *Guidebook for juvenile justice and child welfare system coordination and integration*. MA: Robert F. Kennedy Children’s Action Corps.
- World Health Organization, (1999). *Report of the consultation on child abuse prevention. 29-31 March 1999, WHO, Geneva. No. WHO/HSC/PVI/99.1*. World Health Organization. <https://iris.who.int/items/171cd5f0-a9fa-46ce-92c8-eef5513bacfc>
- Wright, E., Fagan, A. and Pinchevsky, G., (2013). “The effects of exposure to violence and victimization across life domains on adolescent substance use”. *Child Abuse & Neglect*, 37.11: 899-909.
- Yampolskaya, S. and Chuang, E., (2012). “Effects of mental health disorders on the risk of juvenile justice system involvement and recidivism among children placed in out-of-home care”. *American journal of orthopsychiatry*, 82.4: 585-593.